

STORTINGET

Árvalus 246 S

(2020–2021)

Árvalus Stuoradiggái
gieldda- ja hálddašankomiteas

Died. St. 31 (2019–2020)

Árvalus gieldda- ja hálddašankomiteas Sámegeiela, kultuvrra ja servodateallima birra – Digitaliseren

Stuoradiggái

1. Čoahkkáigeassu

1.1 Álggahus

Čujuhuvvo diedáhussii Died. St. 27 (2015–2016) Di-
gitála agenda Norgga várás ja «En digital offentlig sektor
– Digitaliseringsstrategi for offentlig sektor 2019–2025». Ulbmilin lea ahte geavaheaddjit galget vásihit ovttá di-
gitála almmolaš suorggi.

Ráđđehusa digitaliseren bargu guoská olles Norgga
álbmogii. Seammas dovddasta ráđđehus ahte digitála
árgabeaivi váikkuha olbmuid ieš guđet láhkái. Eará de-
hálaš bealli – mii maid lea dán diedáhusa váldofáddá –
lea álbmoga dárbu, muhtin diliin maid gáibáduš, oažžut
digitála čovdosiid iežaset gillii.

Norgga álgoálbmot, sámít – ja sámegeielat –
váikkuhuvvojit earenoamážit digitaliseremis. Sáme-
geielain lea muhtin hástalusat maid digitaliseren sáhtta
lea mielde čoavdit, ovdamearkan oažžut eanet oahppo-
neavvuid. Digitaliserjuvvo veahkkereaidut dahket
jođáneabbon ja álkít jorgalit materiálaid sámegeielaide,
ja de hálbibun ođasmahttit teavsttaid. Seammas go
diedt vejolašvuodát gávdnojit, de mánggas vásihit ahte
lassi digitaliseren lea dagahan negatiivva ovdáneami.
Guovddáš fysalaš giellaarenat jávket, oassi almmolaš
dieduin eai šat gávdno sámegeiellii, ja go gávdnojit ain di-
h-torát ja prográmmat mat eai dohkket sámi bustávaid.

Dáinna diedáhusain áigu ráđđehus čujuhit vejo-
lašvuodaide mat gávdnojit digitaliseremis sámegeielaide

geavaheddjiide ja daid buriid doaimmaide mat juo leat
jođus. Lassin áigu dát diedáhus čuvget hástalusaid mat
stáhtas ja suohkanis leat go galget fállat digitála bálvalu-
said sámi ássiide, ja daid váttisvuodaide maid sámi ássit
deaividit digitála árgabeaivvis.

Sámediggi lea buktán cealkámuša ráđđehussii ahte
sámi perspektiivvat eai leat doarvái čuvgejuvvo doku-
meanttain mat leat guovddázin digitaliserenpolitihkas.
Bargu diedáhusain mii meannuduvvo dán árvalusa, lea
addán maid vejolašvuoda čuvget mainna lágiin sámi
perspektiiva sáhtta váldot fárrui guovddáš ulbmildoku-
meanttaide mat gusket digitaliserenpolitihkkii. Ulbmil
ráđđehusa bargguin lea ahte buohkat – maiddá sáme-
geielgeavaheaddjit – galget sáhttit váldit oasi digitalise-
rejuvvo Norggas.

Diedáhus lea nubbin dáid jahkásaš ráidduin Stuora-
diggái mat čujuhit ovddasgavlui sámegeielaid, kultuvrra
ja servodateallima birra. Fáddán diedáhusain rievddada
jagis jahkái. Dain lea dat oktasaš, ahte Sámedikki jahke-
raporta leat álo fárus, ja ahte Sámedikki árvvoštallamat
bohtet ovdan diedáhusteavsttas. Diet leat merkejuvvo
finjučallagiin dán diedáhusas.

Dán árvalusas váldo fárrui ollásit Sámedikki me-
arkkašupmi dán diedáhusa váldosisdollui. Eará me-
arkkašumiide čujuhuvvo diedáhusas, muhto dat eai váldo
ollislaččat fárrui.

Sámedikki mearkkašupmi guovddáš sisdollui dán
diedáhussii:

«Sámedikkis leat leamaš stuorra vuordámušat dán
stuorradiggediedáhussii mii giedahallá digitaliserema
sámi servodagas. Sámediggi lea mángii cuiggodan dan
ahte ráđđehusa bajimusdási digitaliserenángruššan ii
fuolat sámi perspektiivva. Ovdamearka dihtii lea
ráđđehus guovtti manjimus stáhtabušehtas värren 2,4
miljárdá ruvnu digitaliserendoaimbajijuide, muhto
sámi servodaga hástalusat eai lea namuhuvvo dan

oktavuodas. Sámedikki mielas lea moaittehahti ahte ii dán ge dieđáhusas boade čielgasit ovdan mii ráđdehusa ulbmil lea sámi servodaga digitaliseremiin, ja mainna ráđdehus áigu ángiruššat dan oktavuodas.

Sámediggi lea mángii ovdal čilgen hástalusaid dan oktavuodas go sámi digitála fálaldat ii váldojuvvo mielde digitála bálvalusaid ovddideapmái. Dat lea hástalus mii guoská mángga servodatsuorgái, ja Sámediggi oaidná ahte jus sámi perspektiiva ii váldojuvvo mielde árrat jo, de ii ovddiduvvo sámi fálaldat. Danne oaiuvvilda Sámediggi ahte sámi fálaldat galgá namuhuvvot juolludeami oktavuodas jo go ruhta juolluduvvo ođđa digitaliserendoaimbajuijuid sihkkarastin dihtii ahte sámi perspektiiva váldojuvvo mielde.

Sámedikki ulbmil lea ahte sámi álbmot galgá oažžut dakkár digitála fálaldaga mii lea dásseárvosaš dainna fálaldagain maid álbmot muđui oažžu. Sámi geavaheaddjit vurdet oažžut seamma buriid digitála bálvalusaid. Digitaliserensuorggis leat stuorra vejolašvuodát, ja das leat stuorra vejolašvuodát beavttálmahttit ja buoridit dálá bálvalusaid. Sámedikkis ii sáhte okto leat ovddasvástáduš digitaliseremis, muhto das ferte leat ovttasbargu ráđdehusain.

Sámi digitála fálaldat ii ovddiduvvo buohtalaga dáža fálaldagain, ja dat lea Sámedikki mielas moaittehahti. Sámediggi deattuha ahte sámegeielat leat heahtedilis digitála gielladili hárrái. Sámegeielain leat dakkár hástalusat dan dáfus ahte sámegeielat čállinmearkkaid ii leat vejolaš geavahit almmolaš registeriin. Sámedikki mielas lea moaittehahti go sámi namaid ii leat vejolaš čállit riehta buot almmolaš registeriin. Sámedikki mielas galgá ulbmilin leat ahte buot almmolaš doaimmain lea doarjja sámegeielat bustávaide.

Ráđdehusa ulbmil lea ahte almmolašvuodta eanet go dál galgá gulahallat geavaheddjiiguin neahttavuodát bálvalusaid bokte. Sámediggi oaiuvvilda ahte ferte muitit ja váldit vuhtii sámi geavaheddjiid ja addit sidjiide seamma buori neahttavuodát fálaldaga go álbmogii muđui. Go digitála almmolaš suorgi ovddiduvvo, de galget sámegeielat váldojuvvot mielde, ja Sámedikki mielas galgá ulbmil leat ahte sámegeielaid galgá sáhttit geavahit buot ovddiduvvon almmolaš digitála bálvalusain álgu rájes jo.

Digitála vuodđovuogádagat nu go gulahallan-kanálat leat eanet ja eanet dehálaččat, ja hui dehálaš lea ahte sámegeielat ovddiduvvojat digitála giellan. Giellateknologijija lea eaktun dasa ahte sámegeielat ain sáhttet leat doaimbi giellan servodagas. Sámediggi deattuha ahte sámi servodaga digitaliseren lea buot surggiid ovddasvástáduš, ii ge dušše Sámedikki. Mii fertet ovddasgavlui árvvoštallat daid vejolašvuodaid maid digitaliseren addá, ovdamearkka dihtii sirdit giellarájaid ja čatnat olbmuid oktii rastá riikarájaid. Sámegeielaid lea digitaliseren mearrideaddji dehálaš viidásat ovddideapmái. Digitaliseren addá áibbas ođđa vuodđovuogádaga gulahallamii ja ođđa vuogi dieđuid juogadeapmái. Sámediggi galgá leat ođđa teknologijija láidesteadji digitála nuppástuhttimis ja leat mielde huksemin digitála sámi servodaga.

Go bálvalusfálaldagat hábmejuvvojat, de lea dehálaš ahte giellat, fylkkagiellat ja stáhta doaimmat ovttas fáallet ollislaš ja jotkkolaš almmolaš bálvalusaid. Sámi álbmot ássá biedgguid Norggas, ja dál leat 13 gieldda mielde sámegeiela hálddašanguovllus. Dáin gielddain lea erenoamáš ovddasvástáduš sámegeielain. Sámedikki mielas lea dehálaš ahte čalgobálvalusat leat heivehuvvon sámi álbmogii. Digitaliserema oktavuodas gielddain lea Sámedikkis erenoamáš fokus das mo ođđa bálvalusat

váikkuhit álbmogii. Sámediggái leat dearvvasvuodabálvalusat dehálaččat, erenoamážit go šaddet eanet ja eanet vuorrasat ássit. Sámediggi deattuha ahte sámi álbmogis berre leat vuoigatvuodta oažžut digitála bálvalusaid mat leat heivehuvvon sin dárbbuide ja sis lea vuoigatvuodta oažžut dásseárvosaš digitála fálaldaga.

Sámediggi lea hábmen digitaliserenstrategiija ja doaimbaplána dán strategiija čuovvuleapmái. Dáin dokumeanttain boahťat ovdan ahte Sámedikki oaidnu lea ahte ráđdehusa digitaliserenbargu ii álo leat heivehuvvon sámi giellageavaheddjiide, ja ahte sámegeielat geavaheddjiide leat stuorát hehttehusat geavahit digitála reaidduid go dárogeielat geavaheddjiide. Sámediggái lea dehálaš ahte sámi perspektiiva galgá leat mielde árrat buot digitaliserenbarguin.

Sámediggi lea ovddidan mánga digitála bálvalusa sámi servodahkii. Ovdamearkka dihtii lea Sámedikkis leamaš dehálaš rolla go Divvun ja Giellatekno ovddideadje sámi boallobeavddi, sámi riektáčállinprográmma ja digitála sátnegirjiid (geahča kapihttala 4). Sámedikkis lea maid leamaš guovddáš rolla digitála oahpponeavvoportála Ovttas ovddideamis (geahča kapihttala 5).

Sámedikki hálddahus lea mañimus jagiid čadahán mánga sierra digitaliserenprošeavtta. Dat guoská earret eará Sámedikki doarjjahálddašeami, arkiivabálvalusa ja politihkarportála digitaliseremii. Mii leat vásihan ahte geavaheaddjit válljejit digitála čovdosiid go dat fállujuvvojat. Sámediggeráđi jagi 2020 bušeahhtaárvalusa leat várrejuvvon ruđat ollislaš digitála hálddašvuogádhkii mii lea doarjjaortnegiid várás. Sámedikkis lea dál badjel 60 iešguđet doarjjaortnega. Ođđa vuogádat álkida doarjjahálddašeami, ja addá vejolašvuoda buoridit daid bálvalusaid maid Sámediggi fállá geavaheddjiide.»

1.2 Ráđdehusa sámepolitihka ja digitaliserenpolitihka birra

1.2.1 Ráđdehusa sámepolitihkka

Sámit leat dohkkehuvvon Norgga álgoálbmogiin. Vuodđolága § 108 mielde, de lea ráđdehusa ulbmil heivehit ahte sámit sáhttet sihkkarastit ja ovdánahttit iežasaset giela, iežasaset kultuvrra ja iežasaset servodateallima. Norggas leat maid álbmotrievttalaš geatnegasvuodát mat čujuhit mainna lágiin galgá fievrredit sámepolitihka.

Sámediggi lea sámiid álbmotválljejuvvon orgána ja ráđdehusa deháleamos eavttuidbiddji ja ságastallanguoibmi sámepolitihkalaš gažaldagain.

Sihkkarastit ahte bargu áššiiguin mat sáhttet váikkuhit sámiide njuolgut, galgá čadahuvvot dohkálaččat, de leaba ráđdehus ja Sámediggi ovttá oaiivilis bidjat vuodđun ságastallamiidda Stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš konsultašuvnnaid prosedyra.

Gielda- ja ođasmahttindepartemeanttas lea ovddasvástáduš heivehit oktii stáhta politihka mii guoskkaha sámiid Norggas. Juohke fágadepartemeanttas lea ovddasvástáduš čuovvulit stáhta politihka sámiid ektui su suorggis.

Lea stáhta ovddasvástáduš sihkkarastit ahte váldit vuhtii sámiid. Seammás lágida stáhta vuodu vai giellat ja fylkagiellat ieš alddis, oassin báikkálaš demokrati-

ijas, maiddái čuvvolit geatnegasvuodaid sámi ássiid ektui.

1.2.1.1 SÁMI ÁLBMOT JA SÁMEGIELAT

Norggas eai registrere olbmuid čearddalaš vuodul, ja danne eat dieđe man ollu sámit orrot riikkas. 18 103 obmo leat geassemánu 2019 registrerejuvnon Sámedikki jienastuslogus. Jienastuslohku ii čájjet galle sápmelačča orrot Norggas. Sámediggi lea mángii čujuhan ahte lea dárbu ráhkadit statistihka ovttaskas olbmuid badjel Norggas geat leat sápmelaččat, muhto lea maid čujuhan hástalusaid mat leat čadnon dasa, earret eará leat leamašan historjjálaččat vuosteháhku registreret sámi álbmoga gaskkas.

Sámit orrot biedgguid miehtá Norgga.

Norggas lea davvi-, mátta- ja julevsámegeiella beaivválaš anus. Norgga geatnegasvuodát riikkaidgaskašat lea čadnon dien golmma gillii. Sámegeiella lea dehálaš ovttaskas giellageavaheaddjái, sámi álbmogii ja sámi servodaga ovdáneapmái. UNESCO listtus áitojuvnon gielaide ektui, de lea davvisámi áitojuvnon giella, ja mátta, ja julevsámegeiella leaba hirbmat áitojuvnon gielat.

Dán čuoggái leat Sámedikkis mearkkašumit, geahča dieđáhusa čuoggá 2.1.1.

1.2.1.2 RIEKTI ALMMOLAŠ BÁLVALUSAIDE SÁMEGILLII

Sámelága § 1-5 dadjá ahte sámegeiella ja dárogiella leaba ovttađassásaš gielat. Sámegeiella hálldašanguovvlus leaba sámegeiella ja dárogiella ovttađassásaš gielat sámelága kapihttal 3 mearrádusaid mielde.

Lahttudit sámegeiella hálldašanguovlui addá ássiide gielalaš vuoigatvuodaid go deaivvadit ieš guđet lágan almmolaš orgánain. Geahča dieđáhusas oppalašgova.

Maiddái olggobealde hálldašanguovllu addet sámelága giellanjuolggadusat vuoigatvuodaid sámegeillii. Earret eará guoská diet gáibádussii jorgalit lágaid ja láhkaásahusaid main lea earenoamáš mearkkašupmi olles dahje osiide sámi álbmogis.

Lassin lea juohkehaččas vuoigatvuohta sámegeieloahpahussii. Oahpahusláhka mearrida njuolggadusaid ahte lea riekti sámegeieloahpahussii ohppiide vuodđoskuvllas ja joatkkaskuvllas. Olggobealde hálldašanguovllu de lea riekti geavahit sámegeiella duopmostuoluin, maiddái vaikko ii leat dárbu giella- dahje gulahallanválttisvuodaid geažil.

Mearrádusat sámelága kapihttal 3 leat unnimusgáibádusat. Buot almmolaš orgánat ávžžuhuvvojit váldit vuhtii sámegeielgeavaheddjiid, maiddái lága njuolggadusaid meaddel.

Ráđdehus galgá lágidit dili nu ahte sápmelaččat galget sáhttit sihkkarastis ja ovdánahttit iežaset giela ja lea maid váldoovdasvástádus ahte našuvnnaččat ja riikkaidgaskašat geatnegasvuodát čuovvulahttojuvvo-

jit. Gielddat, fylkagielddat ja stahtalaš etáhtain lea ovdasvástádus ollašuhttit sámelága giellanjuolggadusaid.

Sámediggi hálldaša gielddaide ja fylkagielddaide guovttegielalaš ruđaid ja lea earenoamáš ovdasvástádus nannet ja ovddidit buot sámegeielaid. Ráđdehus lea dehálaš ovttasbargoskihpár giellapolitihkas, ja lea ovdasvástádus seammá dásis go Sámedikkis ovddidit buot sámegeielaid. Vuodđolága bokte lea stáhta geatnegas sihkkarastit ovttaskasa rievtti geavahit sámegeielaid. Rollajuogus gaskkal Sámedikki ja ráđdehus lea muhtin háviid leamašan eahpečielggas. Seammás go Sámedikkis lea váldoovdasvástádus nannet ja ovdánahttit sámegeielaid, de lea ráđdehusas maid dehálaš rolla dien ovdasvástádusas. Gielddat, fylkagielddat ja stahtalaš orgánat geain leat bálvalusdoaimmat hálldašanguovvlus, lea maid ovdasvástádus ollašuhttit sámelága giellanjuolggadusaid.

1.2.1.3 RÁĐDEHUSA ČUOVVOLEAPMI NAČ 2016:18 VÁIBMOGIELLA

2016 geigii sámi giellalávdegoddi NAČ 2016:18 Váibmogiella – Árvalus lágaide, doaimmaide ja ortnegiidda sámegeielaide Giella- ja odasmahttindepartementii ja Sámediggái.

Lávdegotti raporta lea leamašan gulaskuddamii, ja departemeanttat ja Sámediggi barget dál lávdegotti árvalusaid árvoštallamiin. Ráđdehus konsultere Sámedikki áigeguovdilis láhkarievdademiin ja árvalusaiguin doaimmaide.

1.2.2 Ráđdehusa digitaliserenpolitihkka

Ulbmil ahte galgá okta digitála almmolaš suorgi, gáibida rievdatit bargomálliid ja ovttasbargohámiid, ja ahte suorggis lea rievttis gelbbolašvuohta ja čoavdá earet doaimmaid digitálalaččat. Almmolaš suorgi galgá fállat oktalaš bálvalusaid, geavahit oktasaš čovdosiid ja bearráigeahččat ahte oktasaš čovdosat doibmet hálldašandásiid ja surggiid gaskka. Mii fertet maid juogadit ja eambbo geavahit ođđasit almmolaš dáhtaid. Stáhta galgá bearráigeahččat ahte njuolggadusaid álkit sáhtta digitaliseret.

Ráđdehus árvala offensiivva ángirusšama digitaliseret ja doalahit alla digitaliserenleaktu. Ráđdehusa bušeahttaárvalus 2020 mielddisbuktá 707 mill. ruvno ođđa digitaliserendoaimmaide. Ángirusšan guoská ovdamearkan digitála vuorkái ja digitála guhkesáiggi vuorkái, lassii doarjja govdafierpmádaga huksemii, márkansadji balvabálvalusaide, mielruhtadanortnegiidda digitaliserenprojeavttaide, digitála čovdosiidda ásodagaide maid gielddat háldejit, buoridit ja viidáset ovddidit matrihkkala, analysaide ja ráhkkanit 5G, juogadit dáhtaid, vuoddu dearvvašvuodadoaimmaide, ja vel lassin pasieantadorvvolašvuoda ja ovttasdoaimmama standardiserejuvnon gielain.

Dán čuoggái leat Sámedikkis mearkkašumit, geahča dieđáhusa čuoggá 2.2.

1.2.2.1 OKTA DIGITÁLA ALMMOLAŠ SUORGI

Ráđđehus ja KS almmuheigga geassemánu 2019 Okta digitála almmolaš suorgi – Digitaliserenstrategiija almmolaš suorgái 2019–2025. Diet lea oktasaš strategiija sihke gieldasuorgái ja stáhtii. Digitaliseren almmolaš suorggis galgá seammás dagahit ahte šaddá eanet árvoháhkan ealáhusaide.

Strategiijas vuoruhuvvo ovdánahttit oktalaš bálvalusaid čuovvovaš eallindáhpáhusaid váras: Bárdnat, oažžut máná gii lea duodalaččat buohcci, massit ja gávdnat barggu, easka báliid färren Norgii, álggahit ja jodihit fitnodaga, jápmin ja árbi ja álggahit ja doaimmahit eaktodáhtolaš organisašuvnna.

Okta váikkuhangaskaomiin jus galgá lihkestuvvat ovdánahttit jotkkolaš bálvalusaid, lea juogadit dáhtaid. Ráđđehus áigu vuodđudit našuvnnaš resurtaguovddáža juogadit dáhtaid.

Ráđđehus lea almmuhan našuvnnaš strategiija goanstajierbmái.

Ráđđehus áigu geahčadit njuolggadusaid dan namii ahte sihkkut hehttehusaid digitaliserema okta-vođas, vai šaddet jotkkolaš bálvalusat.

Ráđđehus áigu, ovttasráđiid KSain, vuodđudit oktasaš digitála ekovuogádaga našuvnnaš ovttasdoaimbami ja bálvalusovdánahttimii.

Ráđđehus áigu ovttasráđiid KSain ásahtit oktasaš strategiija digitála gelbbolašvuhtii almmolaš suorggis ja eará guoskevaš aktevrraiguin.

Ođđajagimánu 2019 bijai ráđđehus ovdan našuvnnaš strategiija digitála sihkarvuoda ektui. Digitaliserendirektoráhtas galgá, ovttas KSain, našuvnnaš sihkarvuodaieiseválddiin ja Dáhtabearráigeahčuoin, leat guovddáš doaimma barggus nannet ja oktiiheivehit lahkoneami digitála sihkarvuhtii almmolaš suorggis.

Gielda- ja ođasmahttindepartemeanta lea ráhkadan doaimbaplána movt doibmiidjant buot doaimmaid digitaliserenstrategiijas.

Dán čuoggái leat Sámedikkis mearkkašumit, geahča dieđáhusa čuoggá 2.2.1.

1.3 Digitaliseren almmolaš suorggis

1.3.1 Diehtjuohkin almmolašvuodas sámegillii

Dieđáhusa 3. kapihttalas digaštallojuvvo diehtjuohkin almmolašvuodas mii addojuvvo sámegillii.

Sámelága 3. kapihttala mielde leat almmolaš orgánain vassis geatnegasvuodas jorgalit dieđuid sámegillii, lagabuidda čilgejuvvo lágas. Lassin lea stáhtas dáhpá ávžžuhit maid jorgalit dieđuid eanet go mii gáibiduvvo lága mielde. Sámelága ovdabargguin čujuhuvvo ahte jorgaleapmi galgá dábaččat dáhpáhuvvat davvisámegillii, muhto njuolggadusat mat gusket eareno-

amážit sámii álbmogii julev- ja máttasámi giellaguovlluide, galgá jorgaluvvot daid gullevaš gielaide.

1.3.1.1 DIEHTU MAID ÁSSI IEŠ OHČÁ

Odne vižžet eanas borgárat dárbbaslaš dieđuid almmolaš neahttabáikkiin, mat dahket álkibun gávdnat ja rahpet njuovžilis čovdosiidda.

Vai eanet almmolaš doaimmahusain galgá leat diehtu sámegillii sin neahttasiidduin, de gáibiduvvo ahte doaimmahaga jodiheaddjit mearridit ahte lea dehálaš ahte sámegielat geavaheaddjit galget gávdnat dieđu iežaset gillii. De ferte rahpat sámegielat veršuvnna neahttabáikkis, ja fertejit bidjat ruđaid jorgaleapmái ja hkásaš bušehtain.

Lassin ferte neahttabáiki UTF-8, mii lea IT-standárda mii earret eará doarju sámegiela sierra mearkkaid ja sihkkarastá ahte mearkkat oidnojit riektá geavaheaddji neahttaloganis. Go guoská sámegielat sisdoalu almmuheapmái, de čájehtit bohtosat Difi-kártemis 2011/2012 ahte stáhtalaš suorggis leat mearkkašahhti hástalusat. Dušše 26 proseantta stáhtalaš neahttabáikkiin almmuhedje mearredidolaččat ja systemáhtalaččat sámegielat sisdoalu.

Ollu stáhtalaš ja servodatlaš váldoguvlluin de ii sámegiella balljo oidno neahttabáikkiin.

Seammás čájehtii kárten ahte teknihkalaš eaktu geavahit UTF-8 lei sajis 80 proseantta doaimmahusain.

Gielda- ja ođasmahttindepartemeanta oaidná árvu das ahte joatkit čuovvut mielde sámegielat geavaheami almmolaš neahttasiidduin, ja lea mearridan addit Digitaliserendirektoráhttii bargun dahkat ođđa kártema das 2020/2021. Diekkár iskkadeapmi geahpida bidjat johtui doaimmaid boahtteáiggis.

Váldohástalusson go guoská dieđuide maid sámegielat ássit ohcalit, eai leat gal teknihkalaš čovdosat. Man olámuttos sámegielat dieđut leat, vuolgá das ahte leat go sámegielat jorgaleaddjit ja almmuhan strategiija, ja diet lea divrras. Eará hástalusat leat ahte diehtu mii lea gávdnamis, lea dávjá dušše davvisámegillii, ja dat maid dávjá lea čiegusin geavaheddjiide go siidduin ii oidno válljenjeolašvuolta sámegillii. Juohke okta ferte de ohcat sámegielat dieđu ohcanmohtoriid bokte.

Dán čuoggái leat Sámedikkis mearkkašumit, geahča dieđáhusa čuoggá 3.1.1.

1.3.1.1.1 Sámegielat dieđut gávdnamis regjeringen.no neahttasiidduin

Okta dain almmolaš neahttabáikkiin mii fállá dieđuid sámegillii, lea regjeringen.no. Juohke áidna departemeanttas lea ovddasvástádus su neahttasiidduide ja almmuhit sámegielat sisdoalu. Lea Stáhtaministara kantuvra geas lea ovddasvástádus váldosiidui regjeringen.no.

Geahpidit departemeanttaide jorgaleami sámii gielaide, de lea ásahtuvvo sámegielat jorgalanbálvalus

Departemeanttaid sihkarvuodaorganisašuvnnas (DSS) 2010. DSS lea dahkan rápmasoahpamušaid davvisámegiela, máttasámegiela ja julevsámegiela jorgaleddjii-guin, ja sáhtta de fállat departemeanttaide nuvttá jorgaleami golmma sámi gillii. DSS fállá jorgalit preassadieđahusaid, ođasássiid ja čállosiid regjeringen.no. Giel-da- ja ođasmahttindepartemeanta lea rávven departemeanttaid jorgalit sihke ássiid mat gusket sámi álbmogii earenoamážit, ja ássiid main sámi álbmogis lea dábalaš beroštupmi. Jus departemeanta lea diedihan makkár gillii dáhttot jorgaleami, de DSS vällje giela dađi mielde go lea fáddá dahje geográfalaš guovlu. Muh-tin ássiid jorgalit buot golmma gillii.

Sámegiela sisdoalu maid gávdná regjeringen.no, ri-evdá departemeanttas departementii. Buot departemeanttain leat vuodđodieđut departemeantta birra davvisámegillii iežaset siidduin. Lassin leat muhtin departemeanttat maid jorgalan vuoltsiidduid oktan ov-danbuktimiin ieš guđet lágan fáttáid ja ovddasvástádu-said davvisámegillii.

1.3.1.2 DIEHTU MAID ÁSSI OAZŽU ALMMOLAŠVUODAS

Sámelága mielde galget lágat ja lánkaásahusat main lea earenoamáš mearkkašupmi olles dahje osiide sámi álbmogis, jorgaluvvot sámegillii. Maiddá almmolaš or-gánaid geatnegasvuolta jorgalit relevánta almmuhusa-id ja skoviid siskko-bealde sámegiela hálldašanguovlu lea celkojuvvon lágas. Sámeláhka gal ii geatnegahte almmolaš orgánaid fállat digitála bálvalusaid sámegillii.

Vai almmolaš instánsat galget sáhttit sáddet dieđu sámegillii, leat mánga eavttu mat galget leat sajis go almmuha neahttasiiddu sisdoalu. Stuorámuš hástalus lea ahte lea divrras digitaliseret, ja ahte vejolašvuolta seastit guhkit áiggi vuollái, lea unnit mii guoská sámegi-elat čovdosiidda go dárogielat. Lassin leat hástalusat go váilot sámegiela bargit ja jorgaleaddjit. Leat maid muhtin teknihkalaš hehttehusat digitaliserema guovdu ja de earenoamážit čadnon sámegiel čállinmearkkaide.

1.3.1.2.1 Hástalus sámegiel čállinmearkkaiguin

Sámegiela geavaheaddjit vásihit ahte čállinme-arkkat rivdet ollu dávjibut go maid dárogiel geavaheaddjit vásihit. Diekkár earáláganvuodas dagahit vát-tisvuodaid ovttasdoaimbamiid systemaid gaskka, almmolaš doaimmahusaid gaskka ja almmolaš doaimma-husaid ja ássiid dahje ealahusdoaimmaid gaskka.

Nu go ovdal lea namuhuvvon, de leat oalle ollu sámegiela mearkkat mat leat eará lágan go mearkkat dáro-gielas. Eanas stáhtalaš neahttabáikkid geavahit UTF-8-standárda mii dagaha vejolažžan čállit ja lohkat dieid mearkkaid, muhto diet ii guoskka stáhtalaš doaimmaid fágasystemaide. Áiggi vuollái diet rievda go eiseválddit leat 2011 rájes gáibidan ahte buot almmolaš doaimma-husat galget geavahit UTF-8 go leat sturrit rievda-deamit, ođđa áshemiid olis dahje fágavuogádagaidda vii-

dáset ovdánahttima olis. Sihkkarastit ráđdehusa ulbmi-la ovtta digitála almmolaš suorggi, de lea dehálaš ahte maiddá almmolaš systemat gulahallet gaskaneaset. Lea dehálaš oazžut oktasaš mearkavuogádaga nu jođánit go vejolaš, ovdal go eanet integrašuvnnat čadahuvvojit.

1.3.1.2.2 Álbmotregistra ođasmahttin

Álbmotregistar sisttisoallá dievasmahttojuvvon čoaiddadieđuid, dego namma, čujuhus, sohka-bealli, si-viiladilli ja eanet, buot olbmuid birra geat orrot dahje leat orron Norggas. Álbmotregister lea guovddáš reaidu almmolaš hálldašahusa, servodatplánemis ja dutkan-barggus.

Eai buot sámi mearkkat leat leamašan dohkkehuv-von Álbmotregisteris.

Vearroetáhta bargá dál ođasmahttit Álbmotregiste-ra. 2019 rájes de Álbmotregisteris lea sáhttan geavahit buot logi earenoamáš sámegiela mearkkaid davvi-, má-ta- ja julevsámegiela. Lassin lea rahppojuvvon vejo-lašvuolta ahte ássit ieža sáhttet Álbmotregisteris regis-treret giellagelbbolašvuoda. Ulbmilin lea ahte čuovvut mielde giellaovdáneamis, ja sáhttit geavahit statistihka giellaovdáneapmái ja doaimmaide mat ovddidit sámegiela ja kultuvrra.

Sámediggi áigu 2020 mielde bidjat johtui diehto-juohkin diehtujuohkinkampánja dan birra ahte sáhtta registreret sámegiela Álbmotregisterii.

Ođđa álbmotregister heiveha ahte Sámediggi, giella-dat ja fylkagieldat sáhttet sáhttet oazžut dieđuid dak-kaviide ja geavahit dieđuid buoridit iežas proseassaid. Lassin sáhtta go geavaha ođasmahttojuvvon Álbmotre-gistera, buoridit dáhttain kvalitehta, eanet diehtoeleme-anttat ja ođđa teknihkalaš lavttaid nu ahte sáhttet ovdánahttojuvvot ođđa fáldadagat ássiide.

Vearroetáhta áigu loahpahit otnáš álbmotregistra. Vearroetáhta bargá ovttas KSain gielladaid dárbbu oazžut dieđuid ođasmahttojuvvon álbmotregisteris. Lassin árvvoštallojuvvo vejolašvuolta ahte gielladasuorgi galgá sáhttit sáddet Álbmotregisterii dieđuid di-gítálalaččat,

Dán čuoggái leat Sámedikkis mearkkašumit, geahča diedáhusa čuoggá 3.1.2.2.

1.3.1.2.3 Bargo- ja čálgoetáhta digitála fáldat sámegillii

Neahttabáikkis nav.no leat odne gávccii fáktáarkka ja guokte artihkkala davvisámegillii. Lassin lea okta sii-du gos lea vejolaš dingot ságastallama sámegiela baga-dalliin. Bargo- ja čálgodirektoráhta dieđiha ahte nav.no sámegiela siiddut leat unnán geavahuvvon,

Applikašuvdna čájeha odne dárogilli (girjedárogil-lii) ja engelasgillii, muhto lea gárvvistuvvon nu ahte sáhtta bidjat teavsttaid mángga gillii.

Bargo- ja čálgoetáhta vásiha hástalusaid oazžut mielbargiid geain lea sámegiela gelbbolašvuolta, ja

ahte lea váttis doalahit gelbbolašvuoda organisašuvnnaš go geavahuvvo nu unnán.

Dán čuoggái leat Sámedikkis mearkkašumit, geahča dieđáhusa čuoggá 3.1.2.3.

1.3.1.2.4 *Addit sisa dieđu boazodoalu birra digitálalaččat*

Odne addo diehtu boazodoalu birra ja doarjjaohcan siidaosiide ja boazoservviin digitálalaččat.

Ohcan eará doarjjaortnegiidda/bálvalusaide boazodoalus ferte ain sáddejuvvot analogalaččat.

Dán čuoggái leat Sámedikkis mearkkašumit, geahča dieđáhusa čuoggá 3.1.2.4.

1.3.1.2.5 *Boazodoalu areála geavahankárta*

2014/2015 Boazodoallošiehtadusa šiehtadallamiid olis, álggahuvvui bargu ovdánahttit boazodoalu areála-geavaheami kárta sierra pilohttaprojeavttain. Areálageavaheami kárttat lea digitála kártabálvalus mii ráhkada vuodu oaidnit boazodoalu areála geavaheami, ja oainnusindahkat oppalaččat man ollu areálat leat lihkahallon ja huksejuvvon ieš guđet boazoguođohan orohagain.

Projekta lea dál ollemen loahpageahčái, ja árvoštallo ahte čoavddus sáhtta váldot adnui buot boazoguođahanorohagain 2020 mielde.

Dán čuoggái leat Sámedikkis mearkkašumit, geahča dieđáhusa čuoggá 3.1.2.5.

1.3.1.2.6 *Digitála vejolašvuodát ja hástalusat boazodoalus*

Leat ollu vejolašvuodát digitaliseremii boazodoalus. Diet guoská earenoamážit ovdánahttit digitála čovdosiid merkemis ja bohccuid ohcamis, maiddái merket ovttaskas bohcco.

Dađi mielde go ovdána ja geavaha odđa teknologija dego elektrovnnalaččat merket ovttaskas bohcco ja dronat ovttas odđa digitála čovdosiiguin geavahuvvojit, dego ovdamearkan optihkalaččat klassifiseret bohccuid, sáhtta addit stuora ovdamuniid boazodollui.

RFID dahje elektrovnnalaš ID-mearkkat njuovahas, ovttas odđa optihkalaš klassifiserenssystemain, dagaha ahte máksu siidaossosiidda manná jođáneappot ja dárkileappot. Lassin merket ovttaskas ealli geahpida ja buorida ollu sihkarvuoda doarjjahálddašeamis, lassin dokumentašuvdnii man ollu bohccuid maset boraspiriide.

Boazodoalus leat ain stuora digitaliseren vejolašvuodát. Odne sáhttet boazodoallit ohcat digitálalaččat doarjaga dušše siidaossosiidda ja boazoservviide. Lassin sáhtta diehtu boazodoalu birra sáddejuvvot sisa digitálalaččat. Eará doarjjaortnegiid ferte ohcat manuálalaččat.

Čearddalaš duogáš anilduvvo leat hearckes persovdnadiehtun ja lea ge de sierra suodjaleapmi persovdnasuodjalusa ortnega mielde.

Odđa digitála čovdosiid ovdánahttin, lea divrras, ja go árvoštallá golu ja ávkki, de lea hástaleaddji ruhtadit barggu odđa digitála čovdosiidda boazodoalloeláhusii.

Dán čuoggái leat Sámedikkis mearkkašumit, geahča dieđáhusa čuoggá 3.1.2.6.

1.3.1.2.7 *DigiMánáidsuodjalus*

Našuvnnalaš áŋgiruššan DigiMánáidsuodjalus álggahuvvui 2016. Ulbmilin lea ahte dahkat mánáidsuodjalussii buoret vejolašvuoda addit buori ja ávkkálaš veahki mánáide ja nuoraide geat dan dárbašit, odđaáigásaš, digitála čovdosiid bokte. DigiMánáidsuodjalus galgá gieldasuorggi loktet digitálalaččat ja dustet dárbbu buoret bargoproseassaide, buoret fágalaš doarjaga bargoárgabeaivvis ja buoridit stivrendieđuid.

DigiMánáidsuodjalus lea organiserejuvvon dego ovttasbargun gaskal stáhta ja gieldasuorggi.

Stáhtas ja gielddas leat sierra ovddasvástádušat ovdánahttit goappašagat čovdosiid.

Stáhtalaš projekta ovdánahtta digitálalaš mánáidsuodjalusa fágalaš kvalitehtavuogádaga mánáidsuodjalusa bálvalusaide. Stáhtalaš projekta fátmasta maid čovdosiid oadjebas, digitálalaš diehtolonohallama ja automáhtalaš raporterema mii geahpida bargoproseassaid ja sihkarastá buoret stivrendáhtaid. Našuvnnalaš uvssoha ovdánahttin vuorjašumi dieđiheapmái, lea stáhta Bufdir bokte gii lea projekta-eaiggát, muhto lea KS gii doaimmaha.

Gielddaid projeavttas leat guokte oasi: Háhkát odđa áššemeannudanvuogádaga gielddaide geat oassálastet ja uvssoha ássibálvalusaide.

Ambišuvdna lea ahte digitála bálvalusat mat ovdánahttojuvvot DigiMánáidsuodjalusa bokte, galget buot suohkanat riikkas váldit atnui.

Heiveheapmi sámegiela várás lea earenoamáš áigeguovdil dan guovtti bálvalussii mat ovdánahttojuvvot ja maid geavaheadjit ohcalit DigiMánáidsuodjalusas: Našuvnnalaš uvssot vuorjašumi dieđáhusaide ja uvssot ássiid bálvalusaide. Goappašat čovdosat leat plánejuvvon čadnot ja doaimmahuvvot KSa FIKS-vuđđui. FIKS-vuoddu heiveha gielddaid bálvalusaid digitaliserejuvvot ja digitála gulahallama hálddahušdásiid gaskka ja lea dehálaš eaktun gielddaid digitaliseremii.

Bufdir lea vuodđudan IT-standárdda geavaheami almmolaš suorggis iežas IKT-strategiijas. Teknihkalaš eavttut sámegiel välljemii leat de vejolažžan buot čovdosiin.

Stáhta čovdosis «našuvnnalaš uvssot vuorjašumi dieđáhusii», lea vejolaš välljet mángga giela gaskka, maiddái davvisámegiela. Gieldda čovdosis «uvssot ássiid bálvalusaide» lea ain plánenadásis, ja ii leat vel mearri-

duvvon doaibmilvuhtii čadnon giella välljemii. Teknikkalaš vuodđu uvssohii addá vejolašvuoda mánngga giellii.

1.4 Sámegeiellateknologiija

Diedáhusas čujuhuvvo ahte mis leat eanet ja eanet digitála buktagat ja bálvalusat mat sisttisdoallet giellateknologiija.

Ovttá raporttas 2012 čuoččuhuvvo ahte goalmádas oassi otnás 6 000 gielain mat gávdnojit, eai ceavzze ođđa digitála gulahallanservodagas. Diet lea hástalus maid sihke ođđadárogiella ja girjedárogiella sáhttiba vásihit, ja maid ráđdehus váldá ovdan Prop. 108 L (2019–2020) Láhka gielaide ektui (giellaláhka), mii biddjui ovdan miessemánu 2020. Sámegeielaide merkkáša diet ahte galget go gielat ceavzit, vuolga das ahte giellageavaheaddjit sáhttet ja dáhttot välljet sámegeielaide go geavahit mátketelefovna dahje dihtora.

Sámi giellalávdegoddi lea deattuhan ahte giellateknologiija lea eaktun ahte sámegeielat galget ceavzit beaivválašgiellan ođđáiigásaš servodagas.

Vai nannet sámegeielateknologiija, de 2004 Sámediggi vuodđudii Divvun. Divvun lea dutkan- ja ovdánahttinjoavku Romssa universitehtas – Norgga árkatalaš universitehta. Guovddáš sámi giellateknologiijii – Giellatekno, Romssa universitehtas – Norgga árkatalaš universitehta, bargá maid aktiivvalaččat lasihit eanet digitaliserema sámegeielas.

Diedáhusas leat ovdamearkkat ieš guđet lágan reaiduin maid diet guokte ásahusa leaba ovdánahtán. Ovttas leaba Divvun ja Giellatekno sihkkarastán ahte sámegeielat geavaheaddjit gaskaneaset ja eiseválddiiguin beaivválaš gulahallamis sáhttet geavahit ieš guđet lágan digitála vuoduid. Sii leat maid ovdánahtán mánnga reaiddu, ovdamearkan dihtorjorgaleami davvisámegeielas dárogillii.

Stuorámus hástalus maid Divvun ja Giellatekno vásihit, leat stuora riikkaidgaskasaš fitnodagat main eai leat rabas laktimat, rabas resurssat ja standárddat mat gávdnojit, Divvun, Giella- ja ođasmahttindepartemeanta ja Sámediggi barget ovttas mainna lágiin galget mannat sáhkálaga dieiguin stuora riikkaidgaskasaš fitnodagaiguin čoavdit dien hástalusas.

Giellateknologalaš resurssat ja prográmmat maid Divvun ja Giellatekno leaba ráhkadan, leat vuodđun digítálalaččat geavahit sámegeiela.

Go buohtastahtá vástideaddji giellaservodagaid, de lea sámegeielat servodat buori dilis: Eanas sámegeielaide lea boallobeavdi gávdnamis eanas operatiivavuogádagain, ja dieidda leat maid divvunprográmmat eanas geavahan vuoduide. Lihkká leat ollugat geat eai dieđe ahte visot dihtoriin juo leat sámegeielat boallobeavddit, dahje makkár boallobeavddi sii galget geavahit.

1.4.1 Sámegeiel dáhtaid geigen

Sáhttet ovdánahttit buori sámegeielateknologiija, de dárbbasa buriid sátnegirjiid ja mánnga sámegeielat lingvisttaid ja prográmmabargiid geat sáhttet leat fárus ovdánahttit buriid resurssaid. Lassin dárbbasuvvojit vuodđodieđut, čálalaš dahje njálmmálaš elektrovnnálaš gielladáhtat, nu gohčoduvvon korpus.

Resurssat mat leat čohkkejuvvon Romssa universitehtas – Norgga árkatalaš universitehtas, leat biddjon čohkkái sámegeielat korpusii maid Sámediggi eaiggáda ja maid Divvun hálddaša. Odne čohkkejuvvo diet korpus eanas dainna lágiin ahte Divvun bargit systemáhtalaččat ohcet sámegeielateavsttaid neahas ja dárogielateavsttaid mat leat jorgaluvvon sámegeiellii (nu gohčoduvvon paralleallateavsttat). Ii leat makkárge formála geigen teavsttain almmolaš ásaheavdis bealis.

Lassin sámegeielat korpusii Divvumis, de lea Našunálgirjerádjosa Giellabánkkus ráddjejuvvon dáhtagihppu gávdnamis sámegeiellii.

Norgga geatnegasgeigenláhka ii vealat mediaid gaskka, ja Našunálgirjerádjosa čoakkáldagas lea de sihke teaksta ja jietna ieš guđet formáhtain: girjiid, áigečállagat, áviissat, áibmomediát, interneahhta ja nu ain. Sámegeielateavsttaid lea gávdnamis seammá eavttuiguin go eará geatnegasgeigejuvvon materiála Našunálgirjerádjosis.

Lea doavimus ahte almmolašvuodas leat ollu eanet dáhtat maid sáhttet geavahit ovdánahttit giellateknologiija, go ieža oba dihtet ge. Ráđdehus áigu dán dihte bargat ahte lassána giellalaš diehtomielalašvuoha gielladáhtaid ja giellaresurssaid birra almmolašvuodas. Kulturdepartemeanta ja Giella- ja ođasmahttindepartemeanta leaba ovttas álgán geahččat makkár aktevrrat ja váikkuhangaskaoamit sáhttet veahkehit ahte ovdána eanet giellateknologiija sámegeiellii. Giella- ja ođasmahttindepartemeanta lea maid nannen diehtohálddašeami birra Digitaliserendirektoráhtas resurssaiiguin mat galget dahkat vejolažžan lágideat lagat ovttasbarggu gaskkal Našunálgirjerádjosa ja Giellarádi strategijaid ektui sihkkarastit almmolaš giellaresurssaid maid sáhtta geavahit giellateknologalaš ulbmilii. Departemeanttat áigot joatkit ságastallama ja árvoštallamiid makkár doaimmat sáhttet leat áigeovvudat.

1.5 Oahpahus

Go buohtastahtá eará riikkaiguin, de lea Norga bures lihkestuvvan digitaliseremiin – buorre infrastruktuurain, álkít gávdnamis reaiddu ja bures oahppan geavaheaddjit. Oahpahussystema buot dásiin čadahedje nuppástusa jođánit go korona leavvagođii 2020 gida. Seammás leat stuora báikkálaš erohusat, ja okta viđá ollesolbmos Norggas váilu vuđolaš digitála máhttu. Dan dihte lea ráđdehus bajidan digitála máhtuid mánngga dássái oahpahusas. Stuora, vuđolaš doaimmat, nu go vuodđooahpu oahppoplánaid ođasmahttin ja gealbo-

reforbma Oahppat olles eallinagi, main leat digitála máhtut ja digitaliseren dehálaš oasis. Lea maid dadista- ga eanet jearaldat kandidáhtaid ektui geain lea alit oahppu ja digitála gelbbolašvuohta. Strategiiat ja doaimmat fátmastit govdadit ja eai leat earenoamážit dušše sámi álbmoga várás.

1.5.1 Mánáidgárddi digitála beaivi

Sámi mánáidgárddiin ja sámi ossodagain eará mánáidgárddiin lea váldogiella sámegeiella.

Oktiibuot leat 836 mánás 2019 sámi mánáidgárde- fálaldat. 696 sis ledje sámi mánáidgárddiin dahje mánáidgárdeossodagain, ja 140 máná ožžo sámegeiel oahpu. Logut leat leamašan oalle stabiila maŋemus jagiid.

Digitála resurssaid geavaheapmi pedagogalaš barggus galgá doarjut máná oahppanproseassaid, muhto lihkká ii dominerejeaddji bargovuohtin. Mánáidgár- di galgá oahpahit digitála ipmárdusa, váldit vuhtii mánáid persovdnasuodjalusa ja veahkehit máná álgo ipmárdusa digitála mediaid ektui.

Oahpahusdirektoráhtta lea ovdánahttan digitála neahttaresurssaid mánáidgárddiid bargiide, leat ovda- mearkkat pedagogalaš doaimmaide digitála reaiddui- guin movt bargat ovtta mánáiguin. Doaimmat leat čad- non rápmaplánii ja mánáid easkaálgi digitála máhtu- ide. Muhtin ráje doarjjaresurssain gávdnojit sámegeilli, ja direktoráhtta árvoštallá miehtá gaska dárbbuid ja vejolašvuođaid jorgalit eanet.

1.5.2 Digitaliseren vuoddoohpus

1.5.2.1 FÁGAODASMAHTTIN JA MÁHTTOLOKTEN 2020

Oahpahusa sisdoallu lea rievdamen fágaodasmaht- timiin (Máhttolokten 2020 ja Máhttolokten 2020 Sámi). Birget ođđa bargo- ja servodateallimis mas lea ođđa tek- nologijja lea dehálaš ipmirdit teknologijja. Digitála návccat ja programmeren leaba ožžon eanet saji skuvl- las ja oahppoplánain.

Sisdoallu digitála máhtut vuoddomáhtun lea ođas- mahttojuvvon ja eanet heivehuvvon boahhteáigái.

Ođđa oahppoplánat galget váldojuvvot adnui vuoddoohpahas skuvlajagi 2020 rájes. Sámediggi mearrida sámi oahppoplánaid, daid earenoamás sámi fágain joatkkaoahpus ja sámi sisdoalu našuvnnaš oahppoplánain, daid rámmaid siskko- bealde maid Máhttodepartemeanta lea mearridan. Ođđa oahppo- plánaid bargguid oktavuodas lea departemeanttas leamaš referánsajoavku mas leat leamašan fárus Sáme- dikkis ja guovddáš bealit skuvlasuorggis.

1.5.2.2 OAHPAHUS SÁMI OHPPIID

Oahpahusdirektoráhta dieđuid mielde, de ožžot 857 oahppi vuoddoskuvllas buot oahpaheami sámegeil- lii oahppo- ja 2019/2020. 893 oahppis lea davvisámegei- ella vuosttašgiellan ja 1 293 oahppis lea davvisámegeiella nubbingiellan. 28 oahppis lea máttasámegeiella vuost-

tašgiellan ja 85 oahppis gis nubbingiellan. 33 oahppis lea julevsámegeiella vuosttašgiellan ja 77 oahppis gis nubbingiellan. Skuvlajagi 2019/2020 leat 178 oahppis joatkkaskuvllas sámegeiella vuosttašgiellan. Sis lea 174 davvisámegeiella ja 4 máttasámegeiella. 264 oahppis joat- kkaskuvllas lea sámegeiella nubbingiellan, sis váldet 15 julevsámegeiella, 243 davvisámegeiella ja 6 máttasámegei- ela.

Riikarevišuvdna lea dahkan iskkadeami sámi ohp- piid rievtti oazžut oahpahusa sámegeilli ja sámegeiella, geahča Dokumeantta 3:5 (2019–2020). Máhttodeparte- meanta áigu čuvvolit Riikarevišuvdna rávvagiid heivvo- laš vuogi mielde, ovttasrádiid Sámedikkiin.

1.5.2.2.1 Gáiddusoahpahas

Mánja oahppi geain lea vuoigatvuohta sámegeiel oahpahussii, orrot báikkiin gos eai leat oahpaheaddjit geain lea dárbbalaš gelbbolašvuohta. De lea ohppiin vuoigatvuohta molssaevttolaš oahpaheapmái.

Fylkkamánni Nordlánddas lea kárten gelbbo- lašvuođa buot gáiddusoahpahas oahpaheddjiin julev- ja máttasámegeiella ja lea ráhkadan plána bajidit gelb- bolašvuođa, earret eará geavahit teknologijja.

Skuvllain ja skuvlaeaggádiin lea guhkes vásihus do- aimmahit gáiddusoahpahas.

Oahpahusdirektoráhtta lea vuodđudan bistevas vuodu neahttaoahpahussii, Digilær.no, mii lea oktasaš čoavddus oahpahussuorgái. 2020 mielde árvoštallo- juvvo galgá go vuoddu váldot adnui sámegeiel gáidduso- ahpahussii.

Riikarevišuvdna lea gávdnan váilevašvuođaid orga- niseremis ja čađaheamis gáiddusoahpahas mii dagaha stuora erohusaid oahpahusfálaldagas. Raporta rávve Máhttodepartemeantta ovttasrádiid Romssa ja Finn- márkku Fylkkamánniin ja Nordlándda Fylkkamánniin váikkuhit ahte gáiddusoahpahas šaddá buorre molssa- eaktun báikkálaš oahpahussii.

Máhttodepartemeanta lea addán Oahpahusdirek- toráhttii bargun árvalit sihke ođđa doaimmaid ja viidá- set ovdánahttit otnás doaimmaid mat sáhttet váikkuhit ahte oahppit geat ožžot sámegeiel oahpahusa gáidduso- ahpahas bokte, ožžot buorre ja dohkálaš oahpahus- fálaldaga. Sámediggi ja fylkkamánit Nordlánddas ja Romssas ja Finnmárkkus galget árrat váldojuvvot fárrui heivvolaš vuogi mielde dán bargui.

1.5.2.2.2 Oahppit geain lea earenoamás dárbu heiveheapmái

Digitála teknologijja lea dagahan áibbas ođđa dili ohppiide geain lea earenoamás dárbu ja addán mánja ođđa vejolašvuođaid. Sámediggi čujuha ahte hástalusat leat ahte oahpponeavvut váilot, oahpahusresurssat ja kártenmateriálat sámegeilli sámi ohppiide geain lea dárbu earenoamás heiveheapmái.

Lea ollu mii čájeha dan guvlui ahte leat stuora variašuvnna doarjjasystemas (PP-bálvalusas), diehtu sámegiela ja kultuvrra birra.

Sámi earenoamáš pedagogalaš doarjalusas (SEAD) lea riikaviidosas ovdasvástádus addit bálvalusaid geavaheddjiide Statpeda fágasurggiin. SEAD sáhtta doarjut gielddaid ja fylkagielddaid.

Statped áigu viđajahkásaš molsunáigodagas ráddjet iežas mandáhta. Ráđđehus oaivvilda ahte lea dárbu ahte SEAD bargá viidáset oppalaččat bálvalusaiguin earenoamáš pedagogalaš suorggis, dan ektui go Statped muđui. Máhttodepartemeanta áigu dán áigodagas ráhkadit sierra mandáhta SEADii. Sámediggi čadno dien bargui. Ulbmilin lea ahte rievttis gelbbolašvuohta lea olámuttos sámi mánáide ja sámi ohppiide geain leat earenoamáš dárbu heiveheapmái, ja ahte sii ožžot dohkálaš pedagogalaš fáldadaga gáibádusaid ektui mat leat mánáidgárdelágas ja oahpahuslágas.

SEAD bargá ovttas Sámi allaskuvllain ja earenoamážit Sámi lohkanguovddážiin (Nasjonalt senter for samisk i opplæringen) sihkkarastit nanu sámegiela birra, diehtoovdaneami suorggis ja buori oktavuoda dábálaš pedagogihka ja earenoamáš pedagogalaš surggiin.

1.5.2.2.3 *Digitaliseren ja digitála oahpponeavvut*

Ráđđehusa digitaliserenstrategiijas vuoddooahpahussii (2017–2021) leat guokte váldoulbmila: Ahte ohppiin galgá leat digitála máhttu mii dagaha sidjiide vejolaš hálldašit eallima ja lihkostuvvat viidáset oahpus, barggus ja servodatoassálastimis, ja ahte IKT galgá geavahuvvot bures oahpaha organiseremis ja čadaheamis vai ohppiid oahppanmokta ja oahppu lassána.

Sámi perspektiiva lea maid váldon fárrui váldoulbmiliidda go dat guoská buot ohppiid oahppamii. Guovddážiin strategiijas lea bargu ohppiid máhtuin ja skuvlla sisdoalus, digitála oahpponeavvut, gelbbolašvuohta ja infrastruktuva.

Odđa teknologiiija rievdata pedagogalaš ja didáktalaš rámmaid. Odđa oahppoplánaid čuovvolemis ferite maid leat oahpaheddjiid gelbbolašvuođa ángiruššan.

Viidásetoahpu strategiija bokte “Kompetanse for kvalitet” lea vuodduvuvvon nehta bokte viidásetoahppo fáldat oahpaheddjiide profesuvdnafágalaš digitála gelbbolašvuođaš ja programmeremis ja viidásetoahppu oahpaheddjiide geat áigot sáddat spesialistaoahpaheaddjin digitála gelbbolašvuođaš.

1.5.2.2.4 *Digitála oahpponeavvut*

Oahpponeavvomárkan lea sákka rievdan. Eanet ja eanet digitála resurssaid ja oahpponeavvuid lágideaddjit introduserejit odđa buktagiid. Stáhta addá jahkásaččat doarjagiid ovdánahttit oahpponeavvuid fágain ja surggiin mat eai leat kommersiálat gánnehahtti. Buot almmuhemiin oahpponeavvuid ovdánahttima birra dien

ortnega mielde, biddjo gáibádus ahte oahpponeavvu gálgá sáhttit jorgalit sámegillii.

Dehálaš doaibma Digitaliserenstrategiijas vuoddooahpahussii lea viđajahkásaš ángiruššan Teknologalaš skuvlaseahkka. Sihke 2018 ja 2019 lea Oahpahaš direktoráhtta almmuhan juolludemiid ráhkadit digitála oahpponeavvuid fágaođasmahttima várás dien ángiruššama bokte, ja lea addon doarjja ovdánahttit sámi oahpponeavvuid duojs ja musihkas. Buot oahpponeavvut mat ožžot doarjaga, galget leat teknihkalaččat heivehuvvon sáhttit jorgaluvvot sámegillii. 2020 lea ráđđehus juolludan 15 mill. ruvno jorgaleapmái, heiveheapmái ja ovdánahttimii sámegielaš digitála oahpponeavvuid Teknologalaš skuvlaseahka olis.

Eará doaibma lea ángiruššan addit doarjaga oastit digitála oahpponeavvuid.

Sámedikkis lea hálldašánváldi oahpahaš ja bajásaddama fágasuorggis ja hálldaša ja vuoruhá ieš ruđaid bušehttakapihttalis 560 Sámi ulbmilat, poasta 50 Sámegiella, kultuvra ja servodateallin. Sámedikkis lea bajimus ovdasvástádus ovdánahttit sámegielaš oahpponeavvuid. Máhttolokten 2020 Sámi (fágaođasmahttin sámegielaš) oktavuodaš lea dárbu odđa oahpponeavvuide mánnga fágas. Stáhtabušehtas 2019 lasihii dan dihte ráđđehus juolludeami, liigejuolludeami bokte reviderejuvvon stáhtabušehtas, geahča Prop. 114 S (2018–2019) Liigejuolludeamit ja vuoruhemiid rievdateamit 2019 stáhtabušehtas. Sámediggi lea dieđihan Máhtto-departementii ahte alladássášaš digitála oahpponeavvut váilot earenoamážit, ja ahte leat hástaleamit digitála gelbbolašvuođain sihke lágádusain ja earáin geat ovdánahttet sámegielaš oahpponeavvuid. Skuvllat gos leat sámi oahppit, ožžot de hui unnán ávkki Teknologalaš skuvlaseahka doarjjaortnegis go galget oastit sámegielaš digitála oahpponeavvuid. Dan dihte lea ráđđehus 2020 vuodduvan sierra doarjjaortnega jorgaleapmái, heiveheapmái ja ovdánahttimii digitála oahpponeavvuid sámegillii, maid ferite geahččat ovttas Teknologalaš skuvlaseahkain, geahča Prop. 1 S (2019–2020).

Oahpponeavvovvssot Ovttas|Aktan|Aksesne addá dieđuid sámegielaš oahpponeavvuid ja oahppomateriálaš birra skuvllaide ja mánáidgárdiide. Oahpaheaddjit sáhttet nehta bokte luoikkahit resurssaid Sámedikki oahpponeavvovvovddážiis. Neahttabáiki lea luoikkahanarena gos geavaheaddjit sáhttet juogadit oahpahanresurssaid maid ieža leat ráhkadan. Ovttas|Aktan|Aksesne fálla maid buvttadanreaidduid geavaheddjiide vai ovdánahttet digitála oahpponeavvuid main sáhtta leat teaksta, jietna, govat, video, ieš guđet lágan bargobihtát ja ieš guđet lágan interaktiivvalaš sisdoallu. Vvssot lea oassin Sámi lohkanguovddážiis (Nasjonalt senter for samisk i opplæringa). Diet lea našunála gealbogovvovddáš Sámi allaskuvllas mii bargá ovddidit áigeguovdilis, systemáhtalaš ja movttiidahtti oahpahaš sámegillii ja sámegielaš.

Sámediggi čujuha ahte sámegielat oahpponeavvobargit dárbbasit buriid giellareaidduid vai sáhttet jorgalit oahpponeavvuid mánggaid gielaide gaskka. Sámi lágádušat ja sámegielat oahpponeavvobargit sáhttet veahkehit ovdánahttit dihtorjorgaleami go sáddejit sisa gárvvos čállošiid elektrovnnalaš korpusiin (teakstačokkálđagat) mat leat sámegielaide (geahča kapihttal 4).

Dán čuoggái leat Sámedikkis mearkkašumit, geahča dieđáhusa čuoggá 5.2.2.4.

1.5.2.2.5 *Infrastrukturuvra*

Digitála infrastrukturuvra lea dehálaš eaktun. Govdafierrpmádat sihke skuvllas ja maiddái olggobealde skuvlla ferde leat doarvái buorre. Ferde ovdánahttit oktasaš čovdosiid ja standárddaid gos lea ávkkálaš. Dieđáhus addá ovdamearkkaid. Sámegiela válljejummi lea váldon vuhtii čovdosiin.

1.5.3 *Rekrutteren sámi oahpaheaddjiohppui*

Rekrutteren sámi oahpaheaddjiohppui dáhphuvvá eanas báikkálaččat sámegielat guovlluin.

Leat stuora hástalusat rekrutteret doarvái dohkálaš ohcciid sámi vuodđoskuvlaoahpaheaddji oahpuide.

Sihke Sámi allaskuvla, Davvi universitehta ja Romsa universitehta – Norgga ártkalaš universitehta bidjet vuđolaš ja systemáhtalaš barggu rekrutteret oahpaheaddjestudeanttaid.

Dien rekrutterenbarggu doarju Máhttodepartemeanta sierra ruđaiguin, mas lea eaktun ahte bargat ovttaš báikkálaš eiseválddiiguin ja skuvllaiguin. Sámediggi muitala ahte sii vuoruhit alit oahpu stipeanddaid ieš guđet oahpaheaddjioahpuide. Máhttodepartemeanta bargá maid ahte galgá leat bivnnut šaddat oahpaheaddjin davvin, ja ahte go lea sámegiella fágaviidodagas, ieš guđet ortnegiid bokte, de sihkkojuvvo loatna Stáhta loatnakássas oahpahusa váras.

Oppalaččat leat hárvve geat váldet alit oahpu sámegielas doarvái alla dásis ahte šaddet buorit jorgaleaddjit ja oahpponeavvobargit ja nu ain. Orru leamen ahte sin lohku geat čađahit joatkkaoahpu sámegielain ja kulturgelbbolašvuodain buriiguin árvosániiguin, leat menddo unnán gokčat servodaga dárbbu.

Eará hástalus rekrutteret sámi oahpaheaddjiohppui, lea ahte studeanttat oppalaččat geasuhuvvojit stuora gávpoigiidda.

1.5.4 *Digitaliseren alit oahpus*

Digitaliseren lea váikkuhan gaskaoapmin buot vuđolaš rievvademiide servodagas, proseassaide ja sisdollui mii sáhtta dahkat universitehta- ja allaskuvla-suorggi buorebun joksat mihtuid ahte galgá leat alla kvalitehta ja guoskevašvuolta, ja oahppu bures olámuttos buohkaide.

1.5.4.1 *DIGITALISERENSTRATEGIJA UNIVERSITEHTA- JA ALLASKUVLASUORGÁI*

Máhttodepartemeanta lea mearridan sierra digitaliserenstrategiija universitehta- ja allaskuvlasuorgái áigodahkii 2017–2021, geahča Dieđ. St. 27 (2015–2016) Digitála agenda Norgii - IKT eanjkilet árgabeaivái ja eanet produktivitehta, ja lassin vel Digitaliseren johtočálus ja vel eará raporttat, dieđáhusat, johtočállagiin ja doaimaplánat.

Sámi perspektiiva lea váldon vuhtii ulbmiliin ja čujuhusain sihke gáibádusaide ja láidestusaide. Unit – IKT direktoráhta ja oktasašbálvalusaid direktoráhtas alit oahpuid ja dutkamiid váras, lea našuvnnalaš ovdasvástáduš sihke implementeret ja viidáset ovdánahttit digitaliseren strategiija.

Digitaliserenstrategiija olis universitehta- ja allaskuvlasuorgái reviderejuvvo 2020 (almmuhuvvo 2021), áigu Máhttodepartemeanta dan oktavuodas árvvoštallat mainna lágiin sámi perspektiiva sáhtta váldot vuhtii.

Ollašuttit digitaliserenstrategiija lea eaktun ahte teknologiija geavaheapmi loktejuvvo oahppamii ja ođđa dieđuide strategalaš dásái ášahusas ja integrejuvvo buot fágalaš ja hálddahušlaš doibmii. Ášahusat ferdejit vuoruhit dárbbaslaš resurssaid dien bargui. 2018 oáččui Romsa universitehta – Norgga ártkalaš universitehta 7 mill. ruvnno Máhttodepartemeanttas ovttaš bargui Sámi allaskuvllain IKT bargui, bargiidhálddašeapmái ja oahppohálddahussii. IKT suorggi ulbmil lea ahte dahkat Sámi allaskuvlla infrastrukturra ja organisašuvnna nannoset. Guovvamánu 2019 soabadeigga ášahusat oktasaš persovdnasuodjalanáittardeaddji.

1.5.4.2 *VUODĐOSKUVLLA OAHPAHEADDJIOAHPU RÁMMAPLÁNA GÁIBÁDUS DIGITALISEREMII*

Ođđa rámmaplánat gáibidit ahte buohkain geat gárvvistit vuodđoskuvlla oahpaheaddjioahpu, galgá leat profeshuvdnafágalaš digitála gelbbolašvuolta.

Kandidáhtain sámi vuodđoskuvlla oahpaheaddji-oahpus galgá lassin gáiddusoahpahandidaktihka gelbbolašvuolta ja galget maid máhttit geavahit ieš guđet lágan gáiddusoahpaheami ja neahttaoahpaheami interaktiiva oahpahusa lágideamis.

1.6 *Kultuvra ja kulturmuittut*

1.6.1 *Kultuvra*

Digitála teknologiija addá vejolašvuodaid ráhkadit, juogadit, gaskkustit ja suodjalit dáidaga ja kulturárbbi álelassii ođđa vugiiguin. Seammás hástala digitála ovdáneapmi sámegielaid ja kultuvrra go engelasgielat digitála vuodut ja dieđut interneahkas šaddet eanet ja eanet dehálaččat kulturgeavaheapmái, earenoamážit mánáide ja nuoraide.

Dieđ. St. 8 (2018–2019) Kultuvrra fápmu: Kulturpolitihkka boahnteigái, lea ráđdehusa vuoruheapmi

váikkuhit dasa ahte sámi dáidda ja kultuvra oažžu representatiiva saji Norgga kultureallimis. Diet mielddisbuktá ahte dáidda ja kulturárbi galgá sáhttit dustet digitaliserema vejolašvuodaid buori vuogi mielde.

Ahte sámi dáidda ja kulturárbi lea olámuttos, lea dehálaš go áigu ealáskahttit sámi kultuvrra. Dáidda ja kultuvra lea maid buoremus vuolggasadji vuodđudit ja viidáset fievrredit gulahallama olbmuid ja álbmogiid gaskka. Sámi dáidda ja kultuvra ovddastit jienaid ja vásihusaid mat leat oassin mitalusas Norgga birra, ja lea stuora árvu servodahkii.

1.6.1.1 DIGITALISEREN JA OAZŽUT OLÁMUDDUI SÁMI KULTURÁRBI ARKIIVVAIN, GIRJERÁDJOSIIN JA MUSEAIN

Kulturdepartemeanttas lea ovddasvástáduš kultuvsuorggi digitaliseremii. Go digitalisere sámi kulturárbbi, de sáhtta sihke sámi álbmot ja muđui buohkat olahit buorebut dien materiála. Ráđđehus lea bidjan johtui projeavttaid sihke digitaliseret kulturárbemateriála ja almmuhit digitála veršuvnnaid.

1.6.1.1.1 Našunálagirjerádjosa digitaliseren

Digitaliseren lea Našunálagirjerádjosa váldobargosuorgi boahttevaš jagiid. Stáhtabušeahhtas 2020 lea digitaliseren doaibmannákca Našunálagirjerádjosa doaimmahusas Muoffis nannejuvvon 70 odđa virggiin ja teknihkalaš infrastruktuurain. Diet dahká vejolažžan hoahpuhit digitaliseret materiála mii lea Arkiivadoaimmahagas, mas lea maid Sámi arkiiva, ja báberarkiivvaid, govaid, ealli govaid ja jietnabáddemiid maid riikka eará arkiivvat, girjerádjosat ja museat hálldašit, maiddái sámi arkiivvat ja museat.

Dán čuoggái leat Sámedikkis mearkkašumit, geahča dieđáhusa čuoggá 6.1.1.1.

1.6.1.1.2 Našunála plána ealli govaid ja jietnabáddemiid digitaliseren

Kulturdepartemeanta attii 2018 Našunálagirjerádjosis bargun kártet buot mat gávnojit ealli govain ja jietnabáddemiin arkiivain, museain, girjerádjosiin ja priváhta čoakkáldagain Norggas, ja hábmet árvalusa našunála plána digitaliseremii ja vurkkodit kulturárbe-materiálaid.

Sámi arkiiva Arkiivadoaimmahagas, Árran julevsámi guovddáš ja Vuodđudus Saemien Sijte, Snoasas, leat mielde kártemis mii maid fátmasta sámi materiálaid. Stuora hivvodagat báddemiin, maiddái sámi materiála, sáhttet mannat duššái. Digitaliseret dien kulturárbemateriála sáhtta lassin dasa ahte hehttet dan duššat, addit buohkaide, sihke dutkiide, báikkálaš historihkkáriidda ja álbmogii oppalaččat buoridit vejolašvuoda olahit daid.

Dán čuoggái leat Sámedikkis mearkkašumit, geahča dieđáhusa čuoggá 6.1.1.2.

1.6.1.1.3 Digitála arkiivat

Neahttabáiki Digitála arkiiva lea oktasaš našunála čoavddus dahkat arkiivvaid olámuđui, gos earret eará Sámi arkiiva lea almmuhan arkiiva materiálaid.

Sámi dokumeantaárbi hálldašuvvo arkiivvain ja vuorkkain mángga riikkas. Sámi arkiiva váldá oasi ovtasbargoprojeavttas «Digitála bálgát ja sámi kulturárbi» ovtas arkiiva ášahusaiguin ja universitehtaiguin Ruotas ja Suomas. Ulbmilin projeavttain lea kártet guovddáš sámi arkiivvaid Eurohpás ja ovdánahttit digitála čovdosiid maiguin sáhtta čatnat arkiivvaid oktii. Projeavtta bokte galgá maid ovdánahttojuvvot ehtalaččat ja juridihkalaččat dohkálaš čovdosat arkiiva materiálaid digitála geavaheapmái.

1.6.1.1.4 Sámi museat

St.dieđ. nr. 49 (2008–2009) Boahtteáiggi musea – Hálldašeapmi, dutkan, gaskkusteapmi, odasteapmi ja St.dieđ. nr. 24 (2008–2009) Našunála strategiija digitála vurkemii ja gaskkustit kulturárbbi, boahtá ovdan vuordamuš ahte museat Našunála musea fierpmádagas galget digitaliseret buori oasi sin čoakkáldagain.

2002 válddii Sámediggi badjelosas hálldašit sámi museaid, mat de eai leat šat oassin našunála musea fierpmádagas. Sámi museat lihkká geavahit čoakkáldatreaidduid Primus ja Digitála Musea, mat leat sidjiide maid gávdnamis, ja leat sihkkarastojuvvon doarjaga Norgga kulturrádis ja museaid ovdánahttinprográmain vai sámi mearkkat doibmet teknihkalaččat.

Dán čuoggái leat Sámedikkis mearkkašumit, geahča dieđáhusa čuoggá 6.1.1.3.

1.6.1.2 E-GIRJJIT SÁMEGILLII MAT LEAT OLÁMUTTOS

1.6.1.2.1 Sámi bibliografija

Našunálagirjerádjosis lea 1992 rájes leamašan ovdasvástáduš Sámi bibliografijii, mii lea oassin našunál-bibliografijas mas lea geahčastat sámegeilat ja sámi guoskevaš almmuhusain: girjjit, gihppagat, áigečállagat, almmolaš almmuhusat, jietnagirjjit ja artihkkalat girjjiin ja áigečállagiin. Geahčastagat fátmastit sámi čálusnamaid ja litteratuvrra mat guoskkahit sámi kultuvrra čállojuvvon eará gielaide go sámegeillii (eanas dárogillii, muhto maiddái veaháš engelasgillii). Geahčastagaid lohku odđajagimánu 13. beaivvi 2020 lea 28 975.

Našunálagirjerádjosis lea maid ovddasvástáduš oktasaš sámi bibliografijii mii fátmasta bibliografijaid Suomas, Ruoššas ja Ruotas. Báivalus doaimmahuvvo teknihkalaččat Unit bokte.

Našunálagirjerádjosis lea maid ovddasvástáduš ovdánahttit klassifikašuvdna systema *Løov*. *Løov* lea ráhkaduvvon earenoamážit Sámi bibliografija várás universitehtagirjerádjosis Troandimis ja lea systema mii lea ráhkaduvvon sámi diliid ja fáttáid várás.

Našunálgirjerájus konsultere Sámedikkiin ja eará sámi ásausaiguin Sámis go ovdánahtta Løøv.

Fylkgirjerádjosat ja álbmotgirjerádjosat mat barget earenoamážit sámegeielain, leat vuodđudan fierpmádatovttasbarggu Sámedikkiin.

Dán čuoggái leat Sámedikkis mearkkašumit, geahča diedáhusa čuoggá 6.1.2.1.

1.6.1.3 SÁMI MEDIAID DIGITALISEREN

Buot gielat, maiddá sámegeielat, guddet ja gaskkustit sihke identitehta, kultuvrra ja kulturárbbi. Diedáhusas čujuhuvvo ahte lea dehálaš ahte sámi álbmogis lea kultuvra olámuttos iežas gillii earret eará áviissaid, rádio, TV, filmmaid ja neahta bokte.

1.6.1.3.1 Vuoddoneutrála doarjjaortnet sámi áviissaide

Doarjjaortnet sámi áviissaide ja sámegeielat áviisaidduide galgá lágdit vejolašvuoda demokrátalaš sá-gastallamii, oaivilhábmemii ja giellaovdánahttimii sámi servodagas, ja mii lea muddejuvvon sierra láhkaásahusa bokte.

Mediabearráigeahču jugii 2019 oktiibuot gosii 34 mill. ruvno sámi áviissaide .

Mediagirjáivuoda lávdegoddi oaivvildii ahte otnás doarjjaortnet hui unnán hástala sámi áviissaid ángiruššat álgit digitála gávpemodeallaiguin, ja árvalii dán dihte dahkat doarjaga sámi mediaide vuoddoneutrálan. Ráđdehus lea árvalan dahkat ortnega vuoddoneutrálan, mii sáhtta addit buoret distribušuvnna, eanet sámegeielat sisdoalu, eanet aktevrraid ja eanet mediaid máttaja julevsámi guovlluide. Lea áigumuš sáddet árvalusa gu-laskuddamii 2021 mielde.

1.6.1.3.2 Doarjja báikkálaš rádiodid digitaliseret

Guovdageainnu Lagasrádio (Radio GLR) ja Radio DSF leat báikkálaš rádiodid main lea sámegeielat sisdoallu ja mat ožžot doarjaga doarjjaortnega mielde man namma lea «Doarjja báikkálaš jietna- ja govamediat».

Dán čuoggái leat Sámedikkis mearkkašumit, geahča diedáhusa čuoggá 6.1.3.2.

1.6.1.3.3 Sámegeielat teksten dábálaš TVs ja interneahhta TVs

Áibmomedialáhka ja NRK-plakáhtta eai leat divvon earenoamáš gáibádusaid dán rádjái ahte prográmmat galget tekstejuvvon sámi álbmoga vâras.

2020 rájes lea mearriduvvon áibmomedialáhkaásahusas sierra mearrádus § 2-5 (e) ahte NRK galgá dahkat «olámuddui TV-prográmmaid sámegeillii maid lea teksten dan sámegeillii mii lea giellan prográmmas go diekkár prográmmat fálojuvvojit audiovisuála dingonbálvalussii, jus lea praktihkalaččat vejolaš».

Prop. 58 L (2018–2019) Áibmomedialága rievdeamit ja nu ain boahtá ovdan ahte Kulturdeparte-

meanta oaivvildii ahte berresii divvojuvvot gáibádus ahte NRK prográmmat sámegeillii galget dahkkot olámuddui TV-prográmmaid tekstejuvvon sámegeillii mii lea giellan prográmmas go diekkár prográmmat fálojuvvojit audiovisuála dingonbálvalussii (neahtta-TV). Kulturdepartemeanta lea leamašan sáhkálaga Sámedikkiin go guoská § 2-5 bustáva e ktui, teksten sámegeillii. Sámediggi doarju árvalusa, earenoamážit gáibádusa ahte galgá guoskat buot sámegeilaide. Sámediggi čujuha ahte gáibádus guoská TV-prográmmaide sámegeillii, muhto ahte NRKa fáladat sámegeillii ain lea ráddjejuvvon. Sámediggi árvala dan dihte geatnegasvuoda tekset sámegeillii galgá boahhteáiggis viiddiduvvot vâlljejuvvon dárogielat prográmmaide, earenoamážit prográmmaide mat gieđahallet sámi fáttáid. Kulturdepartemeanta váldá árvalusa fárrui viidáset bárggus ja áigu joatkit sá-gastallama Sámedikkiin movt heivehit.

1.6.1.3.4 NRK neahttaáŋgiruššan olahit nuorra sámiid

NRKas lea oassin su doaimmas ahte nannet sámegeielaid ja galget leat beaivválaš sáddagat sámi álbmogii ja dássedit prográmmat mánáide ja nuoraide. Lassin dá-bálaš TV, de lea NRK áŋgiruššan lasihit digitála sisdoalu neahtta-TVs, Facebookas ja Instagramas vai olahit nuorra sámiid.

2018 ledje eambo geat geavahedje NRK Sápmi mobiillas go neahtas.

2018 lea NRK Sápmi nannen ođas- ja áigeoovdilis fáladagaid neahtas ja mobiillas go ođasmahttet dáđistaga ođđasiid ja bidjet eanet fuomášumi našunála sámi áššiide main lea ollu eanet relevánsa go dušše báikkálaš servodahkii gos ášši lea vuolgán. NRK Sámis lea golmma oasi strategiija: Eanet mánggagielalaš sisdoallu, eanet sisdoallu nuorat ulbmiljoavkkuide ja stuorát áššiide ja historjjáide mat eanet gusket buot sámiide ja álbmogii muđui.

Mediabearráigeahču árvvoštallan NRKas 2018 fáladaga rádiodid, TVs, neahtas ja mobiillas devdet gáibádusaid nannet sámegeielaid ja nannet sámi identitehta ja kultuvrra.

Dán čuoggái leat Sámedikkis mearkkašumit, geahča diedáhusa čuoggá 6.1.3.3.

1.6.1.3.5 Sámi internašunála filbmainstituhtta (ISFI)

ISFI addá doarjaga gealboloktemii ja ekonomaláš doarjaga sámi aktevráide geat háliidit ovdánahttit, lágdit ja distribueret sámi filmmaid sámegeillii. Ráđdehus lea dan dihte maŋemus 6 jagi nannen ISFI doaibmadili.

ISFI pláne ásaht studio iežas vistái Guovdageidnui loahpahanbargguid dahkat. Studio, man namma lea Tundra Studio, galgá geavahuvvot dubbet (molsut giela) sámegeillii norgga ja riikkaidgaskasaš filmmain ja loahpahanbargguid sámi produksuvnnain.

Norgga filbmainstituhtta almmuhii 2019 doaimaplána norgga filmmaid ja filbmakultuvrra mánngga-bealatvuođa ektui. Okta doaimmain lea álggahit ovttasbarggu earret earáin ISFiin.

Dán čuoggái leat Sámedikkis mearkkašumit, geahča dieđáhusa čuoggá 6.1.3.5.

1.6.1.3.6 *Neahttabálvalus Sápmi filbma*

Neahttabálvalus Sappmifilm.com almmuhuvvui njukčamánu 8. beaivvi 2018 ja fállujuvvo álggos vuos gehččiide Norggas, Ruotas ja Suomas. Katalogas leat sáme-gielat oanehis-, dokumentára- ja animašuvdnafilmmat. Sappmifilm.com fállá sámi álbmogii filmmaid iežas eatnigillii lea lassin ulbmil nannet dieđuid sámi kultuvrra, giela ja historjjá birra. Ambišuvdna lea ahte kataloga galgá áiggi vuollái sisttisoallat filmmaid eará álgoálbmogiid birra ja ahte kataloga fállujuvvo miehtá máilmmi.

1.6.2 *Kulturmuittut*

1.6.2.1 NAŠUNÁLA KULTURMUITODÁHTAČOAKKÁLDAT ASKELADDEN

Kulturmuithálddašeapmi Sámedikkis leat lága bokte mearriduvvon bárggut čadnojuvvon kulturmuitholáhkii ja plána- ja huksenláhkii, ja kulturmuithočoakkáldat Askeladden lea dehálaš reaidu dien barggus. Dáhtačoakkáldat lea olámuttos digitálalaččat ja lea Riikaantikvára almmolaš dáhtačoakkáldat kulturmuithuidda Norggas.

Sámediggi lea rievttis hálddašaneiseváldi sámi kulturmuithuidda ja das lea ovddasvástádus ahte diehtu sámi kulturmuithuin Askeladden leat ođasmahttojuvvon ja čuvvot guoski lágaid ja vieruid. Askeladden ođasmahttojuvvo dađi mielde go dahkkojit kulturmuithoregistrerenbarggut. Mañemus 10-15 jagi lea Sámediggi dađistaga váldán eanet ja eanet adnui digitála registrerenreaidduid. Askeladden gáibida čoavddasáni ja ii leat rabas almmolašvuhtii, muhto geavaheddjiide kulturmuithoálddahusas ja giela- ja gieldaplánejeddiide. Gávdnojit maiddá ieh guđet lágan geavaheadjidásit mat muddejit maid oaidná Askeladden. Dáhtačoakkáldat kulturminnesok.no lea gal rabas almmolašvuhtii ja sisdoalu vuodđun leat dieđut maid leat viežžan Askeladden.

Dán čuoggái leat Sámedikkis mearkkašumit, geahča dieđáhusa čuoggá 6.2.1.

1.6.2.2 GEODÁHTA

Go ráhkada raporttaid ja gaskkusteami oppalaččat, de lea GIS-reaidu áibbas guovddázis ja dehálaš Sámediggi ja sáhtta leat mielde mánngga surggiin. Diet gáibida ahte dáhtat leat gávdnamis digitálalaččat.

1.6.2.3 KULTURMUITTUID DIGITALISEREN DUTKAN- JA DOB-PROJEAVTTAIN

Go Sámi kulturmuithoráđdi vuodđuduvvui, ja mañnil delegerejuvui fápmu Sámediggi, mielde buvttii dat ahte sámi kultuvra, sámi kulturmuithuidda mearkkašumit ja sámiid vuoigatvuohta ieža hálddašit iežaset kulturmuithuidda dohkkehuvvui.

Diehtováilevašvuoddat čadnon kulturmuithodáhtaide stuora oasis sámi guovddášguovlluin leat ain ankkeduođalaččat vaikko lea našunála dáhtačoakkáldat. Mañemus logiid jagiid leat čadahuvvon mánnga projektta universitehtaid, dutkaninstituhaid, museaid ja earáid bokte mat leat dokumenteren ja kárten sámi kulturmuithuidda ja eanadaga geavaheami. Diet leat hirbmat mávssolaš dieđut mat, jus daid fievrreda Askeladdenii, sáhttet sakka nannet diehtovuoddu sámi kulturmuithoálddašeamis.

1.6.2.4 ALMMUHEAPMI JA GÁVDNANVEJOLAŠVUOHTA

Sámi kulturárbbi almmuheapmi ja digitaliseren buktá čuolmmaid persovdnasuodjalusa ektui. Sáhtta leat ovttaskas olmmoš gii vásiha dien dego rihkkumen árbevirolaš diehtosirdima ja báikkálaš vieru.

Diet leat vihkkedallamat maid sámi kulturásahusat fertejit dahkat go kulturárbi digitaliserejuvvo ja šaddá olámuttos earáide go sidjiide geaidda diet diehtu lea árbevirolaččat leamašan olámuttos, ležžet go fysalaš kulturmuithuidda eanadagas dahje vejolašvuohta beassat dieidda sajiide. Diekkár oktavuodain lea earenoamáš dehálaš ahte leat buorit systemat ja njuolggadusat gain lea lohpi beassat dohko ja movt dáhtat sáhttet geavahuvvot.

1.6.2.5 KATEGORIJAT, NOMENKLATUVRA JA GIELLA

Hástalusat otnáš našunála kulturmuithočoakkáldaga lea vuosttažettiin ahte huksehus ja struktuvra lea unnán heivehuvvon sámi kulturmuithosorttaide ja kulturbirrasii ja dan eanadatgeavaheapmái masa lea čadnojuvvon. Diehtočoakkáldat addá váilevaš vejolašvuodaid meannudit sámi kulturmuithuidda ja boadus šaddá ahte fertejit biddjojuvvo stuora, oppalaš kategoriijaide gos šaddet čiegusin. Eará hástalus Askeladdena olis lea váilevaš vejolašvuohta geavahit sáme-giel tearpmáid sámi kulturmuithosorttaide.

1.6.2.6 GÁIBÁDUS KÁRTII MERKET

Kulturmuithodáhtačoakkáldat Askeladden hukse dan vuodđojurdaga ala ahte oahpes kulturmuithuidda galget kártii merkejuvvo ja ráddjejuvvo birrasa ektui. Vaikko kulturmuitholáhka maiddá namuha báikkiiid ja madda maid leat čadnon historjját, osku ja árbevierut, de leat vuosttažettiin olbmuid mañis dat maid fysalaččat vuohtta maid heive ráddjet ja dainna lágiin kártii merket. Lea sávvahatti ahte ovdánahttošii metoda mii ráddje sámi kulturmuithuidda mat eai vuhtto olbmuid

manjis. Diet guoská earenoamážit bassi báikkiide mat mánggi fátmastit stuora eanadatosiid nu go váriid, várre hámiid, jávrriid ja vuoddid. Diet guoská maid kulturmuittuid oktavuodaide viiddis eanadagain.

1.7 Dearvvašvuoda- ja fuolahussuorgi

Dieđ. St. 7 (2019–2020) Našunála dearvvašvuoda- ja buhcciidviessoplána 2020–2023, das čujuhuvvo ahte digitaliseren lea guovddáš väikkuhangaskaoapmi effektiiviseret ja viidáset ovdánahttit dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusa.

Sámi pasieanttaid hástalusat dearvvašvuoda- ja fuolahussuorggis leat čadnon dasa ahte fágaolbmui leat mángga háve váilevaš dieđut sámegiela, kultuvrra ja servodateallima birra. Sámi pasieanttain mángga háve dikšuma oktavuodas ii leat vejolašvuotta geavahit iežas giela. De šaddá váttis čilget iežas dávdda ja ipmirdit maid dikšut oavvildit. Diet dagaha ahte muhtin sámegielat pasieanttat eai sáhte váldit aktiivvalaš oasi dikšumis, seammás lassána risiko bidjat boasttu diagnosa ja addit boasttu dikšuma, ja bálvalusaid kvalitehta hedjona.

Leat jođus mánga proseassa dearvvašvuoda- ja fuolahussuorggis go guoská digitaliseremii. Odne báhcet gosii visot bargoproseassain dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusas digitála luottat. Digitaliseren dahká maid ahte lea vejolaš sirdit bálvalusaid lagat pasieantta.

1.7.1 Vuoigatvuotta ovtadássásaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaide ja oažžut bálvalusa sámegillii

Pasieanta- ja geavaheaddjivuoigatvuoda lága vuodul čuovvu ahte buot pasieanttain lea vuoigatvuotta dárbbalaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaide.

Man ollu ja man dásis ferte árvvoštallat juohkehačča ektui. Pasieantta dárbu lea mearrideaddji. Pasieanta- ja geavaheaddjivuoigatvuoda lága ferte geahččat ovttas eará lágaiguin mat gusket dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalussii. Diehtu galgá leat heivehuvvon vuostáiváldi iežas eavttuide, nu go agi, láddama, vásihusa ja kultuvra- ja gielladuogáza ektui.

Sámeláhka addá vel lassin viiddiduvvon vuoigatvuoda geavahit sámegiela dearvvašvuoda- ja sosiálasuorggis mii mielddisbukta ahte son gii háliida geavahit sámegiela dan nammii ahte váldit vára iežas beroštumiin báikkálaš ja regionála dearvvašvuoda- ja sosiálaásahusain hálddašanguovllus, sus lea vuoigatvuotta oažžut bálvalusa sámegillii. Ovtadássásaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusat sámi pasieanttaide eaktuda ahte fuolahusbálvalusat heivehuvvojit pasieanttaid giella- ja kulturduogáza ektui.

1.7.2 Dearvvašvuoda- ja fuolahussuorggi digitaliseren

Teknologiija geavaheapmi dearvvašvuoda-, fuolahus- ja sosiálasuorggis lea ovdánan mánggaid jagiid, ja dásedit ovdánahttojuvvojit odđa teknologalaš fáldatgat.

Dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusa IKT-ovdáneami bajit ulbmilat leat mearriduvvon 2013 go Dieđ. St. 9 (2012–2013) Okta ássi – okta journála:

- Dearvvašvuodabargiin galgá leat álkis ja sihkkaris beassan pasieanta- ja geavaheaddjidieduide.
- Ássit galget álkit beassat eankilis ja digitála bálvalusaide.
- Dáhtat galget olámuttos buoridit kvalitehta, dearvvašvuodagoziheapmái, stivremii ja dutkamii.

1.7.3 Digitála reaiddut dikšumis

Mángga dearvvašvuodastašuvnnain eai leat sámegielat dearvvašvuoda bargit. Go galgá kártet sámi manáid vuosttašgiela, de sáhttet dies leat bohtosat mat eai leat sávahahtti. Maiddái go lea oktavuotta fásta doaktáriin ja eará dearvvašvuoda bargiiguin, de sáhtta gulahallan vásihuvvot gáibideaddjin go dearvvašvuoda bargit eai hála dahje ádde sámegiela. Videokonsultašuvnna ja šearbmadulkka geavahit ovttas gielddaiguin dahje eará bálvalusbáikkiguin geain leat sámegielat bargit, sáhttet diein diliin geavahuvvot čovddusin go leat gulahallanváltisvuodát. Čovdosat leat olámuttos ja lea ovttaskas gieldda dahje dearvvašvuoda doaimmahaga duohken váldit dieid atnui.

Lea guhká leamaš hástalus sáhttit čállit pasieanta-journála ja epikriissa sámegillii go systemain ii sáhte geavahit sámi bustávid. Sámi bustávid geavaheapmi mat leat čadnon digitála čovdosiidda dego video, čálgoteknologiijii ja eará, gal eai leat ieš alddis váttisvuontan. Leat baicca hástalusat oažžut lágideddjiid ovdánahttit čovdosiid diekkár doaimmaide.

1.7.4 Dearvvašvuoda dieđut sámegillii digitálalaččat gávdnamis

Helsenorge.no lea našunála uvssot ássiide olles Norggas mii guoská dearvvašvuhtii. Čuovvovaš guoská go geavaha sámegiela neahttabáikkis helsenorge.no:

Lea ulbmil ahte galgá gávndnot sámegielat fáldat mas lea buorre kvalitehta neahttabáikkis helsenorge.no. Neahttasiidduin lea davvisámegiella välljejuvvon sámegielain. Dan golmma almmolaš sámegielain Norggas (davvisámegiella, julevsámegiella ja máttasámegiella), lea davvisámegiella stuorámus. Davvisámegiela čálengiella lea ovdánan eanet go eará sámegielain. Dušše oassi helsenorge.no siiddut gávnojit sámegillii. Dárbu eanet jorgaleapmái galgá kártejuvot.

Ráđdehus bijai 2019 ovdan strategiija mainna lágiin buoridit dearvvašvuodagelbbolašvuoda álbmogis. Lea biddjon johtui našunála projeakta buoridit giela go pa-

sieanttaid gohččot spesialistadearvvašvuodabálvalussii. Davvi Dearvvašvuodadoaimmahat (Helse Nord) lea earenoamáš ovddasvástádus jorgalit pasieantagohččumiid ja eará dieđuid sámi pasieanttaide regiovnnas.

1.7.5 Ovdáneapmi koronapandemija vuolde

Dieđáhus čujuha ahte vásihusat leat čájehan ahte lea munni hoahpuhit digitaliserema dearvvašvuoda- ja fuolahussuorggis mii addá ávkki go pandemija lea meaddel, ja mii deaivá ollu govdadeappot go kriissaid meannudit. Dearvvašvuodabargit leat álgán eanet geavahit digitála čovdosiid, ja pasieanttat leat heivehan iežaset dien dillái.

Dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalus lea ollu eambo go ovdal váldán atnui našunála e-dearvvašvuodačovdosiid mat juo gávdnojit, nu go našunála dearvvašvuoda uvssot, helsenorge.no, ja guovddáš journála. Vásihit movt bargu pandemijain manai, čájeha ahte lea dárbu ahte olles suorgi váldá atnui oktasaš vuodu mii lea vuodđuduvvon ovttasdoaimmami.

Pandemija lea mielddisbuktán ahte čálgoteknologiaš čovdosiid atnu lea ollu lassánan suohkaniin, earenoamážit digitálalaččat čuovvulit pasieanttaid ruovttus. Dies lea stuora váikkuhus unnidit dávdanjoammuma. Gielddat leat čájehan ahte sis leat návccat jođánit nuppástuhttit ja bargat ovttas. Lassin lea Našunála čálgoteknologiija veahkehan našunála koordineremii pandemija oktavuodas go leat kárten gielddaid dárbbu ja ožžon KSas veahki oktasaččat háhkat elektrovnnalaš medisiidnalihtiid (dispenseriid).

Lea maid heivehuvvon eambo geavahit digitálalaččat čuovvulit ruovttudoaimmaid spesialistadearvvašvuoda bálvalusas. Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeanta lea pandemija vuolde bivdán regionála dearvvašvuodadoaimmasaid bivdán váldit atnui digitálalaččat čuovvulit ruovttudoaimmaid ja nehta bokte dikšuma go fal lea vejolaš. Rámmaeavttut heivehuvvojit vai bálvalusaid sáhtá sirdit digitála vuoduide ja pasieanttaid ruovttuide. Dies sáhtá leat hui stuora ávki sámi pasieanttaide geain lea guhkes mátki dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaide.

Pandemija lea maid nannen ovttasbarggu etáhtaid gaskka, ja ovttasbarggu buvttadeddjiid industriijain. Dieđáhusas leat ovdamearkkat dasa.

Dieđáhusas čujuhuvvo ahte lea dehálaš viidásetfierrredit daid buriid digitála čovdosiid ja bargomálliid maiddá pandemija manñil. Koronadilli lea duodástan dárbbu teknologiaš čovdosiidda mat luitet dearvvašvuoda bargiide álkis ja sihkkaris vuogi mielde oaidnit pasieanta- ja geavaheaddjidieđuid, diktá ássiid olahit eanjilit ja sihkkaris digitála bálvalusaid ja čovdosiid mat dagahit dáhtaid olahat muddui kvalitehtabuorideapmái, dearvvašvuoda gozihit, stivret ja dutkat.

1.8 Justiiasuorgi

Projeakta Elektrovnnalaš ovttasdoaimma sin gaskka geat ránggáštusáššiguin barget (ESAS) guoská visot láhkasuorgái.

Leat bargamen digitaliseret ja ođasmahttit duopmostuoluid. Guovddázis dien barggus lea projeakta Digitála duopmostuolut, mat galget dagahit ollásit digitála diggeproseassa muhtin duopmostuoluin.

Digitála álbmotbálvalus politiijas lea eanas dan birra ahte ássit álkit gávdnet politiija ja eanjilastit sin deaivvadeami politiijain.

1.8.1 Gáiddusdulkon

Odne váilot ollu sámi dulkkat ja jorgaleaddjit, ja dat dagaha váttisin geavahit sámegeiela rievttis, politiija gažademiin ja giddagasain. Jus geavaha gáiddusdulkoma (telefovdna/šearbma), de buorida dat dulkonfálaldaga olles riikkas ja buorida riektesihkarvuoda ovttas olbmui. Oassin NAČ 2016:18 Váibmogiella, áigu Justiisa- ja gearggusvuodadepartemeanta čuovvoleami oktavuodas árvvoštallat heivehit eanet gáiddusdulkoma, go lea vejolaš ja ávkkálaš. Oassin «Digitála duopmostuolut» projeavttas lea geavahit gáiddusdulkkaid. Ekonomalaš ja hálddahaslaš váikkuhusat geavahit gáiddusdulkoma politiijas ja rihkusfuolahusas ferte čielggaduvvot ovdal go dahká loahpalaš mearrádusa.

1.8.2 Diehtu sámegeilli guoskevaš neahttsiidduin justiiasuorggis

Odne leat dieđut duopmostuoluid ja rihkusfuolahusa neahttabáikkiin davvisámegeilli, muhto leat váilevaččat politiija neahttsiidduin. Justiisa- ja gearggusvuodadepartemeanta háliida, oassin NAČ 2016:18 Váibmogiella, čuovvoleapmái ahte eanet skovit ja eanet dieđut etáhtaid neahttsiidduide jorgaluvvojit dan golmma sámi gieelaide.

1.8.3 Digitála sátnegirji mas lea juridihkalaš terminologiija

NAČ 2016:18 Váibmogiella, čuovvoleami oktavuodas biddjo johtui bargu ráhkadit juridihkalaš terminologiija mátta- ja julevsámegeilli. Lassin biddjo johtui bargu viiddidit dan juridihkalaš terminologiija mii odne gávdno davvisámegeilli. Sámediggi lea árvalan ahte ráhkaduvvo maid «frásagirji», masa Justiisa- ja Gearggusvuodadepartemeanta lea ovtta oavivilis. Áige- guovdilis doaimma sáhtá leat vuodđudit digitála sátnegirji/digitála jorgalanreaiddu mii šaddá gávdnamis interneahat dalle go juridihkalaš terminologiija lea sajis davvisámegeilli, máttasámegeilli ja julevsámegeilli. Nie sáhtášii maid dahkat nu gohčoduvvon «frásagirjiin». Ekonomalaš ja hálddahaslaš váikkuhusat go vuodđuda sátnegirji mas lea juridihkalaš terminologiija ja «frásagirji», fertejit čielggaduvvot lagabuidda ovdal go dahká loahpalaš mearrádusa.

Gielda- ja ođasmahttindepartemeanta čujuha Sámi giellagáldui mii lea giellaorgána maid sámedikkit Norggas, Ruotas ja Suomas vuodđudedje 2013, ja lea formálalaččat Sámi Parlamentáralaš Ráđi (SPR) vuolde. Dien bajimus ulbmilin lea nannet ja ovdánahttit sámegeielaid buori giellaovttasbarggu bokte vai sihkkarastá ahte gielat ovdánit rájiid rastá.

Lea jođus proseassa sámedikkiid gaskka ođđasit organiseret Sámi Giellagáldu nu ahte buorida fágalaččat ja eambo vuorddehahtti doaimma. Sámediggi lea dovddahan ahte ođđa organiserenmálle galgá plána mielde leat sajis 2020.

Dán čuoggái leat Sámedikkis mearkkašumit, geahča dieđáhusa čuoggá 8.3.

1.8.4 Diehtogaskkusteapmi ja gelbbolašvuoda lokten sámi dimenšuvnna birra justisasuorggis

Nannet sámi giela ja kultuvrra justisasuorggis, de lea dárbblaš buoridit gelbbolašvuoda sámi dimenšuvnna birra olles suorggis. Okta vejolaš doaibma lea digitaliseret diehtogaskkusteami ja gealboloktema justisasuorggis e-oahppama bokte, Rihkusfuolahusa alaskuvla (Kriminalomsorgens høgskole) ja oahpahusguovddáš ja Politiijaallaskuvla sáhtáse leat guovddázis diekkár bárggus, muhto ekonomalaš ja ja hálddahušlaš váikkuhusat fertejit vuos čielggaduvvot.

2. Komitea mearkkašumit

Komitea, miellahtut Bargiidbellodagas, Masud Gharakhani, Stein Erik Lauvås, Eirik Sivertsen ja Siri Gåsemyr Staalesen, Olgešbellodagas, Norunn Tveiten Benestad, Torill Eidsheim, Olemic Thommessen ja Ove Trellevik, Fremskrittspartiet, Jon Engen-Helgheim ja Helge André Njåstad, Guovddášbellodagas, Heidi Greni ja Willfred Nordlund, Sosialisttalaš Gurutbellodagas, jodiheaddji Karin Andersen, ja Risttalaš Álbmotbellodagas, Torhild Bransdal, čujuhit ahte Dieđ. St. 31 (2019–2020) lea nubbi ráiddus stuoradiggedieđáhusain mat gehččet boahpteáigái, ja dat lea boahčan dan sadjai go ovdal lea meannudan Sámedikki jahkedieđáhusa, ja ahte Sámedikki jahkedieđáhus 2019 čuovvu mielddusin stuoradiggedieđáhusii.

Komitea čujuha dasa ahte Norgga stáhta lea vuodđuduvvon guovtti álbmoga territoria ala, dážaid ja sápmelaččaid. Goappašiid álbmogiin lea seammá riekti ja vuoigatvuohta ovdánahttit iežaska kultuvrra ja giela. Vuodđolága § 108 čuodjá ná:

«Lea stáhta eiseváldiid geatnegasvuohta láchit diliid nu ahte sámi álbmotjoavku sáhtá seailuhit ja ovddidit iežas giela, kultuvrra ja servodateallima.»

Komitea čujuha dasa ahte juohke fágadepartemeanttas lea ovddasvástádus čuovvulit politihka sámiid ektui sin suorggi siskkobeaalde. Gielda- ja ođasmahttindepartemeanttas lea ovddasvástádus oktiiheivehit stáhtalaš politihka mii guoská sámiide.

Komitea deattuha ahte digitaliseren váikkuha earenoamážit sámegeielaide. Komitea oaivvilda ahte digitaliseren lea eaktun ahte sámegeielaid gáhttet ja ovdánahttit, ja deattuha ahte sámegeielaid geavaheddjiide galgá addot ovtadássásaš fáldat go álbmogii muđui. Davvisámegeiela lea Unesco meroštallan áitojuvvon giellan, ja máttasámegeiella ja julevsámegeiella leat hirkmat áitojuvvon gielat. Máttasámegeiela geavaheaddjit leat bieđgguid stuora geográfalaš guovllus, ja dat dagaha ahte sii leat sorjavaččat digitála čovdosiin doalahit máttasámegeiela ealli giellan.

Dieinna duogážiin ovddida komitea eanetlohku, miellahtut Bargiidbellodagas, Guovddášbellodagas ja Sosialisttalaš Gurutbellodagas, čuovvovaš árvalusa:

«Stuoradiggi bivdá ráđdehusa čielggadit makkár hehttehusat leat vel maid ferte jávkadit vai sáhtá addit sámegeielaid geavaheddjiide Norggas ollislaš digitála fáldaga, ja heivvolaš vuogi mielde divvut árvalusa Stuoradiggái mii sihkkarastá dan.»

Komitea miellahtut Guovddášbellodagas čujuhit Árv. 12 S (2020–2021), mas Guovddášbellodat árvalii 5 mill. ruvno vuodđudit julevsámi profiilaskuvla Hábmarii. Diet miellahtut čujuhit ahte Stuoradiggi NAC 2016:18 Váibmogiella, čuovvoleami olis, lei čielggas ahte lea dárbu nannet unnitloguid gielaid. Julevasámegeiella lea dat sámegeiella mas leat stuorámuš hástalusat. Hábmere lea áidna giella gos julevasámegeiella lea hálddašangiella. Báikkálaččat lea sávahahtti ahte ovdánahttit suohkana skuvlla Ájluovttas julevsámi profiilaskuvlan. Julevsámi guovddášguovlu dárbbáša earenoamáš oahpahusfálaldaga, vástideaddji dan mii lea sihke davvi- ja máttasámegeilli.

Komitea eanetlohku, miellahtut Bargiidbellodagas, Guovddášbellodagas ja Sosialisttalaš Gurutbellodagas, čujuhit meannudeapmái Stuoradikkis áirrasárvalusa ahte ráhkadit stuoradiggedieđáhusa máttasámegeiela, kultuvrra ja ealáhusa birra (Dokumeanta 8:73 (2016–2017), geahča Árv. 334 S (2016–2017)), mas ráđdehus bivdojuvvo bidjat earenoamáš fuomášumi máttasámegeilli ja oktavuoda gaskkal giela, kultuvrra ja ealáhusa go lea sáhka čuovvulit Váibmogiela ja máhccat ruovttoluotta Stuoradiggái heivvolaš vuogi mielde konkrehta árvalusain movt čuovvulit dan. Eanetlohku bivdá hoahpuhit dien barggu.

Eanetlohku čujuha viidáset Sámediggái iežas mearkkašumiiguin dieđáhusa ahte «otnás dilli lea vart-

nuheapme sámegeielaide dego digitála giellan». Sámediggi oaivvilda earret eará ahte ferte leat ulbmil ahte buot almmolaš ášahusat dohkkehit sámi bustámaid nu ahte sámi namaid sáhtta čállit riekta buot almmolaš registeriin, ja ahte sámegeielat galget leat gávdnamis buot almmolaš digitála bálvalusain maid ovdánahttet álgu rájes. Sámediggi čujuha ahte jus sámi perspektiiva ii váldo fárrui árra dásis ovdánahttimis digitála bálvalusaid, de ii ráhkaduvvo sámegeielat fáldat ge, ja sii oaivvildit ahte sámegeielat de fertejit namuhuvvot go lea juolludeapmi digitaliseren doaimmaide vai sámi perspektiiva váldo fárrui.

Eanetlohku dieinna duogážiin dákkár árvalusa:

«Stuoradiggi bivdá ráđđehusa sihkkarastit ahte sámi perspektiiva válđojuvvo fárrui árra dásis go ovdánahttet digitála bálvalusaid, dien olis galgá sámegeielat fáldat namuhuvvot go lea juolludeapmi odđa digitaliseren doaimmaide.»

Komitea miellahtut Bargiidbellodagas ja Sosialisttalaš Gurutbellodagas ovddidit čuovvovaš árvalusa:

«Stuoradiggi bivdá ráđđehusa sihkkarastit ahte sámegeiella galgá leat olámuttos buot almmolaš digitála bálvalusain álgu rájes, ja ahte buot almmolaš ášahusat galget sáhttit geavahit sámi bustámaid, nu ahte sámi namaid sáhtta čállit riekta almmolaš registeriin.»

Komitea čujuha ahte sámegeielain leat muhtin hástalusat maid digitaliseren sáhtta leat mielde čoavdit, ovdamearkan ahte dagahivččii ahte leat eanet oahpponeavvut olámuttos. Digitaliserejuvvon veahkkereaidut sáhttet dahkat ahte lea jođánet ja eanjilet jorgalit materiálaid sámegeielaide, ja nu šaddá hálbbit ođasmahttit teavsttaid.

Komitea čujuha ahte buot ohppiin vuoddoskuvlaagis geat orrot sámi guovlluin, lea vuoigatvuohta oázžut oahpahusa sámegeielas ja sámegeillii, geahča oahpahuslága § 6-2 vuosttaš lađas, ja geahččá Dieđ. St. 31 (2019–2020) dego álgun systemáhtalaš bargun deavdit vuoigatvuođaid mat diein ohppiin leat. Mánngas vásihit seammás ahte eanet digitaliseren lea dagahan negatiiva ovdáneami. Guovddáš fysalaš giellaarenat jávkjet, oassi almmolaš dieđuin eai leat šat gávdnamis sámegeillii, ja gávdnajit ain dihtorat ja prográmmat mat eai dohkkehit sámi bustámaid. Mánngas ii leat doarvái buorre govdafierpmádat, ja komitea deattuha ahte govdafierpmádat mii lea doarvái jođán, lea eaktu ahte buohkat sáhttet váldit oasi digitaliseremii ja čadahit áigumušaid mat leat NAČ 2016:18 Váibmogiella. Našunála gulahallaneiseváldi árvoštallá ahte 89 proseantta riikka báikedoaluin lea fáldat jođánis govdafierpmádahkii (100 Mbit/s go viežžá dieđuid) vuosttaš jahkebealis 2020. Digitaliseren sáhtta addit servodahkii stuora vuoittuid,

muhto lea seammás dehálaš čadahit digitála ovdáneami dainna lágiin ahte ii oktage servodatjoavku bázahala.

Komitea čujuha ahte Sámedikkis lea leamašan stuora vuordámušat dán stuoradiggedieđáhussii mii váldá ovdan sámi servodaga digitaliserema. Sámediggi lea mánngii čujuhan ahte ráđđehusa bajit dási ánggiruššan digitaliseremiin ii váldde vuhtii sámi perspektiiva.

Komitea eanetlohku, miellahtut Bargiidbellodagas, Guovddášbellodagas ja Sosialisttalaš Gurutbellodagas, čujuhit ahte Sámediggi moaitá ahte ii dán ge dieđáhusas boade čielgasit ovdan mii ráđđehusa ulbmil lea go lea sáhka digitaliseret sámi servodaga, ja maid ráđđehus dán oktavuodas áigu vuoruhit.

Komitea miellahtut Olgešbellodagas ja Risttalaš Álbmotbellodagas beroštit das ahte olles riikkas galget leat seammá digitála vejolašvuođat, ja de ferte maid infrastruktuva ovdánahttojuvvot viidáset. Diet miellahtut deattuhit ahte lea leamašan positiiva ovdáneapmi manemus jagiid go guoská sámegeiela čállinmearkkaide ja IKT, muhto ain lea ollu bargu báhcán. Diet miellahtut čujuhit ahte lea ain dehálaš bargat aktiivvalaččat digitála ovdáneamiin sámegeiela ektui ja ahte ovdáneapmi ii galgga šaddat negatiiva.

Diet miellahtut čájehit lassin vel ahte sámi álbmot Norggas orru hui biedgguid. Ovdal digitaliserema lei dat stuora hástalus, muhto go teknologijja lea ovdánan, de sáhtta sámi servodat maid dan geavahit givrodahkan. Odđa vuođut leat laktán sámi servodaga buorebut oktii. Digitaliseremis lea dehálaš rolla, muhto ferte heivehuvvot nu ahte lea álki geavahit ja lea efektiiva. Jus lágida nu ahte sáhtta doaktárdiimmuid váldit neahta badjel, de seastá ollu mátkkoštanáiggi. Jus sámegeielat doavttir lea gávdnamis neahttakonsultašuvdnii, de sáhtta olmmoš seastit mánnga diimmu mátkkoštanáiggi.

Diet miellahtut oaivvildit ahte gealbolokten oahpahusa ektui, lea dehálaš sámegeiela várás ja sámi oahpahusa kvalitehtii. Diet miellahtut dollet ovdan ahte liige- ja viidásetoahppofáldat sámegeielat oahpaheddjiide lokte gelbbolašvuođa mii boahká olles sámi servodahkii buorin.

Diet miellahtut čájehit vel lassin ahte lea dehálaš ahte leat buorit almmolaš vuođut mat dagahit ahte sáhtta veahkehit sámegeiela oahpahemiin skuvllain gos eai leat nu ollu sámegeielat oahppit. Teknologijja lea dahkan ahte áššit leat šaddan eanjileappot.

Komitea eanetlohku, miellahtut Bargiidbellodagas, Olgešbellodagas, Guovddášbellodagas, Sosialisttalaš Gurutbellodagas ja Risttalaš Álbmotbellodagas, dorjot ahte bargo-

juvvo aktiivvalaččat sámi giellateknologiijain, ja sihke Divvun ja Giellatekno leat dehálaš aktevrrat sámi giellateknologiija ovdáneami ektui. Eanetlohku čájeha ahte Divvun lea ovdánahttan giellareaiddu dego earret eará elektrovnnalaš stávenreaiddu, divvunprográmma, grammatihka dárkkisteami, boallobeavddit, jietnadan-teknologiija ja pedagogalaš prográmmaid ieš guđet gielaide. Viidásat oaivvilda eanetlohku ahte lea hui posiitiiva ahte buktagat maid Divvun ráhkada, leat nuvtta neahtas. Eanetlohku čájeha ahte Giellatekno lea mihttomearri ráhkadit vuodđoreaiddu analyse-ret ieš guđet sámegeleaid, ja ráhkadit prográmma ja giellaresurssaid maid geavaha dutkamis ja oahpaheamis, ja sámi giellageavaheddjiide oppalaččat. Giellatekno bargá maid ovdánahttit reaidduid dihtorjorgaleapmái.

Eanetlohku čujuha ahte sihke Divvun ja Giellatekno leat dehálaš aktevrrat ovdánahttit sámi giellateknologiija. Diekko bokte sii lágidit dili nannet sámegeleaid ieš guđet digitála arenain.

Eará eanetlohku, miellahtut Bargiidbellodagas, Guovddášbellodagas ja Sosialisttalaš Gurutbellodagas, čujuhit ahte Sámediggi ieš lea čielgasit sávvan ahte válđojuvvo fárrui digitaliserenbargui ja oaivvilda ahte sámi servodat ferte leat dássálaga stuoraservodagain. Digitaliseren ferte ruhtaduvvot dainna lágiin ahte šaddá ollislaš ángiruššan mii dahká ahte digitála bálvalusat šaddet ovt-taláganat, beroškeahtta áššiin dego ieš guđet gieldda ekonomijja.

Diet eanetlohku háliida čujuhit ahte Sámediggi maid berošta das ahte digitaliseren ii galgga dagahit guovddusteami, ja ahte galgá ángiruššat buori infrastruktuurra sihke mobiila- ja fibernehttii nu ahte doarresbealbáikkat sáhttet oassálastit ollásit digitaliseremis.

Komitea miellahtut Bargiidbellodagas čujuhit iežaset molssaevttolaš stáhtabušehtas 2021, gos Bargiidbellodat lea bidjan 500 mill. ruvnno hukset jođánis interneahtha olles riiki 2021, ja de lea bidjan 235,9 mill. ruvnno eanet go ráđđehusa árvalus 2021.

Diet miellahtut maid čujuhit dasa ahte Bargiidbellodat su molssaevttolaš stáhtabušehtas lea lasihan juolludeami Sámediggái 2021 50 mill. ruvnno eanet go ráđđehusa árvalus.

Komitea miellahtut, Guovddášbellodagas čujuhit ahte Guovddášbellodat su molssaevtto-laš stáhtabušehtas 2021 árvalii lasihit govdafierpmádaga huksemii 236 mill. ruvnno eanet go ráđđehusa bušeahhtaárvalus.

Komitea miellahttu Sosialisttalaš Gurutbellodagas čujuha sin molssaevttolaš stáhtabušehtas 2021, gos Sosialisttalaš Gurutbellodat lasiha

poastta govdafierpmádaga huksemii 200 mill. ruvnno lassin ráđđehusa bušeahhta árvalussii ja vel lasiha 10,5 mill. ruvnno Sámediggát ja 10 mill. ruvnno eanet sámi kulturmuittuid hálddašeapmái.

Komitea eanetlohku, miellahtut Bargiidbellodagas, Guovddášbellodagas ja Sosialisttalaš Gurutbellodagas, čujuhit ahte sámi ásaheamin mat barget gielain, oahpahusain ja kultuvrrain, lea ollu gelbbolašvuohta maid sáhtta atnit ávkin digitaliserenproseassas. Dan dihte eaktuda eanetlohku ahte digitaliserema bargguin doalahuvvo lagas oktavuoha Sámedikkiin mii guoská vuoruhemiide ja barggu ovdáneapmái. Eanetlohku čujuha maiddá ahte Sámediggi cealká ahte geavaheadjit válljejit digitála čovdosiid go leat fálljuvvon.

Eanetlohku mearkkaša ahte Sámediggi sávva garrasit ahte dieđáhus galgá meannuduvvot gidđavuorus, nu ahte dieđáhus lea nu áigeguovdil go vejolaš.

Eanetlohku čujuhat ahte áigumuš dieđáhusain mii geahčasta ovddasguvlui, lea ahte dat dahká vuodtu Sámedikki bušeahttaprosessii.

Eanetlohku ovddida čuovvovaš árvalusa:

«Stuoradiggi bivdá ráđđehusa láchit dili nu ahte jahkásaš stuoradiggedieđáhus sámegele, kultuvrra ja servodateallima birra sáhtta meannuduvvot gidđavuorus.»

Komitea miellahtut Bargiidbellodagas ja Guovddášbellodagas čujuhit ahte sámi boazodoallu lea dehálaš ovdánahttit sámi kultuvrra. Diet miellahtut oidnet ahte Sámediggi oaivvilda ahte gilvu eatnamiid alde ja boraspiriide massin leat stuorámus hástalusat ealáhussii. Lea váttis dokumenteret man ollu masset, ja leat stuora erohusat gaskkal galle bohcco ovddas leat ohcan buhtadusa, ja gallii ovddas duodaid leat ožžon buhtadusa. Diet miellahtut čujuhit ahte stuoradikki eanetlohku go meannudii boazodoalldieđáhusa, dajai ahte massin boraspiriide ferte ráddjejuvvot ja buhtaduvvot ollásit go dáhpáhuvvá. Dieinna vuolggasajiin bivddii eanetlohku ahte boraspi-re- ja gazzaloddeváttisvuodaid galget eiseválddit ja ealáhus unnidit ovttasbargguin. Lassin lea lihcadávda (CWD) vejolaš áitta ealáhussii, ja doaimmat lea biddjon johtui unnidit njoammuma. Jieknun ja gassa muohta mañemus jagiid lea dahkan ahte bohccot eai báljjo gávna guohtuma, mii lea dagahan doalu vel váddáset.

Komitea eanetlohku, miellahtut Bargiidbellodagas, Guovddášbellodagas ja Sosialisttalaš Gurutbellodagas, čujuhit ahte 2005 rájes ii leat leamašan šiehtadus dan birra go boazodoallu lea rasttidan rájiid gaskkal Norgga ja Ruota. Diet lea váttis boazodollui go eai beasa dálveguohtumiidda Ruotas. Dán rádjái lea ráđđehus geahčalan veahkehit dili go lea

addán ekonomalaš doarjaga oasti fuođđara, muhto eanetlohku oaivvilda ferte vuoruhit barggu ahte oažžut konvenšuvnna sadjai.

Komitea miellahttu Sosialisttalaš Gurutbellodagas čujuha ahte sosiála mediaid geavaheapmi lea stuora oassin min árgabeaivvis, ja ahte dan čalmmustahttit ja váldit vára sámegeiela ja kultuvrras sosiála mediain lea dehálaš. Diet miellahttu bivdá dan dihte ahte ráđđehus galgá árvvoštallá mainna lágiin eiseválddit sáhttet doarjut ahte ovdánahttojuvvojit eanet sámegeielat appat ja spealut, ja ahte sámegeiella šaddá gávdnamis dálá appain.

Diet miellahttu áigu maid deattuhit ahte ráđđehusa bargu mávssolašvuoda vašši cealkámušaid vuostá digitála sajiin sihkkarastojuvvo ahte ieš guđet ásašusain dego politiijas, riektesystemas, oahpahasáhusain ja siviila servodagas lea buorre gelbbolašvuoha sámevuodas ja maid sámít gillájit.

Unnitlogu árvalus

Árvalus Bargiiddellodagas ja Sosialisttalaš Gurutbellodagas:

Árvalus 1

Stuoradiggi bivdá ráđđehusa sihkkarastit ahte sámegeiella galgá lea olámuttos buot almmolaš digitála bálvalusain mat ovdánahttojuvvojit vuodu rájes, ja ahte buot almmolaš ásašusain galgá leat vejolaš geavahit sámi bustávid, nu ahte sámi namaid sáhtttá čállit riektá almmolaš registeriin.

Komitea rávven

Komitea rávven I–III ovddiduvvo miellahtuin Bargiiddellodagas, Guovddášbellodagas ja Sosialisttalaš Gurutbellodagas, ráva IV olles komitea.

Komiteas eai leat muđui mearkkašumit, čujuhuvvo dieđáhussii ja rávve Stuoradikki dahkat dákkár

mearrádus:

I

Stuoradiggi bovde ráđđehusa čielggadit makkár hehttehusat ain leat maid ferte jávkadit vai sáhtttá addit ollislaččat dohkálaš digitála fáldadaga sámegeielaid geavaheddiide Norggas, ja heivvolaš vuogi mielde ovddidit árvalusa Stuoradiggái mii sihkkarastá dan.

II

Stuoradiggi bivdá ráđđehusa sihkkarastit ahte sámi perspektiiva váldo fárrui árra dásis digitála bálvalusaid ovdánahttimis, fáldat galgá maiddái namuhuvvot go leat juolludeamit odđa digitála doaimmaide.

III

Stuoradiggi bivdá ráđđehusa lámčit nu ahte dat jahkásaš stuoradiggedieđáhus sámegeiela, kultuvrra ja servodateallima birra sáhtttá meannuduvvot gidđavuorus.

IV

Dieđ. St. 31 (2019–2020) – Sámegeiella, kultuvra ja servodateallin – Digitaliseren – biddjo protokolla fárrui.

Oslo, gieldda- ja hálddašankomitea, guovvamánu 16. beaivvi 2021

Karin Andersen

jodiheaddji

Heidi Greni

sátnejodiheaddji

